

BALKAN RAPORU

Bölünme ve Birleşme
Sarmalında Bir Coğrafya

ŞUBAT 2020

Emin Emin

info@insamer.com

www.insamer.com

INSAMER
INSTITUT FOR SOCIAL RESEARCH AND ANALYSIS
INSTITUT ZA ISTRAŽIVANJE I ANALIZU
SOCIJALNOG IZUMIRANJA I SOCIJALNOG
POSREDOVANJA

BALKANLAR

ARAŞTIRMA 113

Araştırma 113
Balkanlar
şubat 2020

Balkan Raporu

Bölünme ve Birleşme Sarmalında Bir Coğrafya

Hazırlayan: Emin Emin

Genel Yayın Yönetmeni: Dr. Ahmet Emin Dağ

Editör: Ümmühan Özkan

Web Editörü: Sueda Nur Çokadar

©İNSAMER 2020

Bu yayının bütün hakları mahfuzdur. İNSAMER'in izni olmaksızın yayının metni herhangi bir formda yayımlanamaz, kopyalanamaz, çoğaltılamaz ve dağıtımı yapılamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

Referans için:

Referans için: Emin, E. (2020). *Balkan Raporu: Bölünme ve Birleşme Sarmalında Bir Coğrafya*. Araştırma 113, İNSAMER, şubat 2020.

Bu yazının içeriği ile ilgili bütün sorumluluk müellifine aittir.

Nuhun Gemisi

Sayfa Tasarım: Nurgül Ersoy

Baskı: Pelikan Basım

Maltepe Mh. Gümüşsuyu Cd.

Odin İş Merkezi No. 1/28 Topkapı-İSTANBUL

İHH
İNSANI YARDIM VAKFI

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAşTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

İNSAMER, İHH İnsani Yardım Vakfı'nın araştırma merkezidir.

Karagümrük Mh. Kaleboyu Cd.
Muhtar Muhittin Sk.No:6 PK.34091
Fatih / İstanbul - TÜRKİYE

İÇİNDEKİLER

Giriş	01
Balkanlar'da Sınırlar ve Önemi	02
Tarihî Arka Plan	03
Sancılı Bağımsızlık Dönemi	07
Balkanlar'da Etnik ve Dinî Yapı	09
Ekonomik Görünüm	12
Güncel Krizler	15
Bosna-Hersek'te Sistem Sorunu	16
Kosova-Sırbistan Diyalog Süreci	20
Güneyin "Kuzey Makedonya"sı	23
Sancak Meselesi	26
Batı Trakya Türkleri ve Çamerya Arnavutları	27
Yolsuzluk İddiaları	30
Protesto Hareketleri	30
Göçler ve Nüfus Riski	32
Mülteci Kampları	34
Batı Kültürünün Yerleşmesi	35
Uluslararası Aktörler	36
Avrupa Birliği	36
ABD	37
Rusya	38
Türkiye	38
Çin	40
Körfez Ülkeleri	40
Sonuç	41
Sonnotlar	43

Giriş

❖ Tarih boyunca Doğu-Batı arasında sınır olma özelliği, Balkanlar'ın farklı milletler tarafından tercih edilmesine ve bu durumun bir sonucu olarak da bölgede iç içe yaşayan ve birbirine karışmış çok milletli bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bir açıdan zenginlik olarak görülebilecek bu özellik, günümüzde Balkanlar'daki sorunların temel kaynağı durumundadır.

Özellikle Osmanlı'nın bölgeden çekilmesiyle birlikte buradaki millî ve dinî topluluklar arasında çok sayıda savaş yaşanmıştır. Bu savaşların son örnekleri, 1990'lı yıllarda Müslüman Boşnak ve Kosovalılar ile Ortodoks

Tarih boyunca Doğu-Batı arasında sınır olma özelliği, Balkanlar'ın farklı milletler tarafından tercih edilmesine ve bu durumun bir sonucu olarak da bölgede iç içe yaşayan ve birbirine karışmış çok milletli bir yapının ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Sırp lar ve Katolik Hırvatların dâhil ol-
duğu kanlı çatışmalardır. Bu savaşı-
rı sona erdiren anlaşmalarla bölge-
deki sorunlara çözüm olmaktan zi-
yade, tümünü ileriye ertelemiş, hat-
ta yeni sorunlara zemin hazırlamış-
tır. Örneğin Bosna-Hersek'teki sava-
şı bitiren 1995 tarihli Dayton Anlaş-
ması, ortaya çıkarttığı sistem(sizlik)
le bugün ülkede mevcut birçok geri-
limin tetikleyicisi durumundadır. Ha-
sılı şu an gelinen aşama, Sırp ların ve
Hırvatların bağımsızlık ilan etme is-
teği sebebiyle Bosna-Hersek'in par-
çalanmasına neden olabilecek risk-
ler barındırmaktadır.

Bölge ülkeleri, sınır sorunları yanı-
sıra yüksek işsizlik, düşük ekono-

mik büyüme, yolsuzluk, beyin göçü
gibi ciddi sorunlarla da mücade-
le etmektedir. Bunlar ve benzeri
başka pek çok problemin yaşandığı
ve her an yeni bir bölünme ya-
hut birleşmeye gebe olan Balkan-
lar'ın ele alındığı bu raporda, Ku-
zey Makedonya, Kosova, Arnavut-
luk, Sırbistan, Bosna-Hersek, Kara-
dağ, Sancak ve kısmen de Yunanis-
tan'da yaşayan azınlıkların tarihî
süreçleri ve demografik özellikle-
ri, ekonomik yapıları ve güncel so-
runları incelenecektir. Ayrıca çalış-
ma kapsamında, tarih boyunca sı-
nır ve sınır ucu olan bu bölge üze-
rindeki uluslararası aktörlerin etki-
leri de ele alınacaktır.

BALKANLAR'DA SINIRLAR VE ÖNEMİ

❖ Farklı dinlerin, kültürlerin, küresel
güçlerin, ekonomilerin ve kadim bir
geçmişin hayat alanı olan Balkan-
lar'ın nerede başlayıp nerede bittiği
konusunda çeşitli tartışmalar olsa da
bu ayrımı aslında Roma İmparatorlu-
ğu'nun 395 yılında bölünmesine ka-
dar götürmek mümkündür.

Fiziki koşullar bağlamında Balkan
coğrafyasının sınırları doğuda Kara-
deniz ve Marmara, güneyde Akdeniz,
batıda Adriyatik Denizi, kuzeyde ise
Sava ve Tuna nehirleridir.¹ Bir diğer
tanımlamaya göre ise; Balkanlar Os-
manlı'nın hüküm sürdüğü ve "Rum-e-
li" olarak kavramsallaştırılmış böl-
genin tamamıdır. Günümüzde Avru-
pa'nın geliştirdiği "Batı Balkanlar"ın
sınırları, Avrupa Birliği (AB) üyesi ol-
mayan Arnavutluk, Makedonya, Ko-
sova, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Ka-
radağ'ı kapsamaktadır. Kimi tasnif-
lerde, AB üyesi Yunanistan ve Bul-
garistan da Balkanlar'ın doğal par-
çaları olarak anılmaktadır.

Sınırların belirlenmesinde ortaya
çıkan bu sorunların arkasında, Batı
toplumunun bölge insanını kendisi
ile eş değer görmeme hastalığı yat-
maktadır.² Çünkü "Balkan" kavramı
Avrupalıların zihninde; kabileciliğe,
geriliğe, ilkelik ve barbarlığa dönüş-
le aynı anlama gelmektedir.³ Bu ba-
kış açısının bugün de mevcudiyeti-
ni koruduğu, Fransa Cumhurbaşkanı
Emmanuel Macron'un şu sözle-
rinden açıkça anlaşılmaktadır: "Yasa
dışı yollardan gelen Bulgarlar veya
Ukraynalılar yerine Gine veya Fildi-
şi Sahili'nden gelen ve burada çalış-
san insanları tercih ediyorum."⁴ Bu
yüzden örneğin Yunanistan, coğrafi
olarak her ne kadar Balkan bölge-
sine ait olsa da kendisinin Avrupalı
kimliğini ön plana çıkararak bir Bal-
kan ülkesi olduğu gerçeğini dikkat-
lerden kaçırmak istemektedir. Bal-
kanlar'ın kalbini oluşturan Yugos-
lavya çatısı altındaki ülkelerden biri
olan Slovenya da AB üyesi olduktan

Günümüzde deniz,
kara ve demir yolu
ulaştırması yanında
Avrupa ülkelerine
giden boru
hatlarının geçiş
güzergâhındaki
konumuyla
jeopolitik önemini
koruyan Balkanlar,
aynı zamanda
barındırdığı
istikrarsızlıklar ve
krizler nedeniyle
de Avrupa'nın
güvenliğini
yakından
etkilemektedir.

Osmanlı'nın
bölgeye
yerleşmesiyle
Balkanların
demografik
yapısı daha da
çeşitlenmiştir.
Bölgenin en eski
yerlilerinden
Arnavutlar ve
Bogomilizm
öğretisini
benimsemiş
olan Boşnaklar
İslam'ı kabul
ederken, Balkan
bölgesi bundan
sonra Katolik ve
Ortodoksların
yanı sıra
Müslümanların
da yaşadığı
bir coğrafyaya
dönüşmüştür.

sonra Balkan ülkeleri kategorisinde
anılmamaktadır.

Bölgede siyasi ve etnik sınırların
birbirinden farklı olması sebebiyle
iç sınırların belirlenmesi mese-
lesinde de bir hayli zorlanılmakta-
dır. Uluslararası ilişkiler literatürün-
de "bölünme" anlamına gelen "Bal-
kanlaşma" (*Balkanization*) kavra-
mının bu coğrafyada ortaya çıkma-
sı, bölgenin önemli bir gerçeğini or-
taya koymaktadır.

Günümüzde deniz, kara ve demir
yolu ulaştırması yanında Avrupa ül-
kelerine giden boru hatlarının geçiş
güzergâhındaki konumuyla jeopoli-
tik önemini koruyan Balkanlar, aynı
zamanda barındırdığı istikrarsızlık-
lar ve krizler nedeniyle de Avrupa'nın
güvenliğini yakından etkilemektedir.

Özellikle sıcak denizlere inme haya-
lini hiçbir zaman kaybetmemiş olan
Rusya'nın ve rakibi ABD'nin bölge-
deki çekişmesi, buradaki ülkeler için
kritik sonuçlar doğurmaktadır.⁵ Avru-
pa pazarlarına ulaşmak adına "Yeni
İpek Yolu" projesini hayata geçiren
Çin'in son yıllarda giderek artan Bal-
kan ilgisi, Pekin yönetimini de yeni
bir aktör olarak bölge politikalarının
içine çekmektedir.

Bölgede köklü bir tarihî geçmi-
şi bulunan Türkiye içinse Balkanlar,
Türk ve Müslüman toplulukların mev-
cudiyeti yönüyle büyük önem taşı-
ması yanı sıra hem en büyük ticaret
ortağı Avrupa'ya ulaşmak için kritik
bir geçiş güzergâhı hem de ileri bir
savunma bölgesi konumundadır.⁶

TARİHÎ ARKA PLAN

Antik Yunan ve Roma devletlerine
ev sahipliği yapmış olan Balkanlar
bölgesinin tarihsel oluşumuna dair
ilk ciddi siyasi kırılma, Roma İmpa-

paratorluğu'nda (Bizans) kalmıştır.
Bu siyasi ayrılığı takiben 1054 yı-
lında Katolik Kilisesi'nin doğudaki
Ortodoks Kilisesi'ni aforoz etmesiyle
birlikte, dinî ayrılık da vuku bul-
muştur.⁷ Söz konusu bölünmenin
yaşandığı sınır, günümüzde dahi Or-
todoks ve Katolik dünyası arasında
sınır olma özelliğini korumaktadır.

Uzun yıllar Bizans kontrolünde
kalan Balkanlar, 6 ve 7. yüzyıllarda
Slav kabilelerinin Tuna sınırını ge-
çip bölgeyi işgal etmesi sonucu de-
mografik anlamda değişmeye baş-
lamıştır.⁸ Nihayetinde, Osmanlı'nın
1354 yılında Gelibolu'yu geçme-
siyle başlayan Balkan fethi* 1556
yılında Kanuni Sultan Süleyman'ın
Mohaç Muharebesi'nde elde ettiği
zaferle zirveye ulaşmıştır.⁹

Osmanlı'nın bölgeye yerleşme-
siyle Balkanların demografik yapı-
sı daha da çeşitlenmiştir. Bölgenin
en eski yerlilerinden Arnavutlar ve
Bogomilizm öğretisini benimsemiş

*Osmanlı'nın Balkanları fet-
hinde en önemli savaşın 1.
Kosova Savaşı olduğunu
söylemek mümkündür. Bu
savaşta hem Sırların pren-
si Lazar ölmüş hem de Os-
manlı'da savaş meydanın-
da ölen tek sultan I. Murad,
bu savaşta şehit olmuştur.

olan Boşnaklar İslam'ı kabul ederken, Balkan bölgesi bundan sonra Katolik ve Ortodoksların yanı sıra Müslümanların da yaşadığı bir coğrafyaya dönüşmüştür.

1683 yılında, II. Viyana Kuşatması'ndaki başarısızlıktan sonra başlayan gerileme, nihayetinde bölgenin elden çıkış sürecini tetiklemiştir. Bir asır sonra, 1804 yılında, Sırbistan'da meydana gelen ayaklanma bastırılmış olsa da 1815 yılındaki ikinci girişim akabinde Sırbistan özerklik elde etmiş, bunu 1830 yılında Yunanistan'ın bağımsızlığı izlemiştir.¹¹ 1878'e kadar Balkan Yarımadası'nın büyük bir kısmı Osmanlı idaresinde kalmaya devam etse de Osmanlı-Rus Savaşı sonunda Balkanlar'ın önemli bir kısmı -Makedonya ve Trakya hariç- Osmanlı idaresinden çıkmıştır. Ayrıca 1878'de imzalanan Berlin Anlaşması ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsızlıklarını ilan etmiş, Bulgaristan ise muhtariyet kazanmıştır. Bu süreçte Avusturya da Bosna ve Hersek'i işgal etmiştir. 1912-1913 Balkan Savaşı'ndan sonra Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan bölgeyi kendi aralarında paylaşmış; Arnavutluk ise Sırbistan'ın eline geçmemek için 1912'de bağımsızlığını ilan etmiştir.¹²

Birinci Dünya Savaşı sonucunda Osmanlı dağılırken, bölgede kralın Sırp olduğu Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuş ancak etnik çeşitliliğin yoğun olduğu krallıkta, Ortodoks Sırpların Katolik olan Hırvat ve Slovenlerden üstün bir konum elde etmeleri, krize neden olmuştur. Bu etnik anlaşmazlıkları sona erdirip bütün grupları birleştirmek amacıyla 1929 yılında Yugoslavya Krallığı kurulmuştur.¹³ Kurulan diktatörlük sonucu Hırvat partilerin meşru siyasi zeminlerinin ortadan kalkmasıyla siyasi gün-

Devlet	Tarih	Süre
Makedonya	1371-1913	542
Bulgaristan	1396-1878	483
Arnavutluk	1468-1912	444
Sırbistan	1389-1829	440
Bosna	1463-1878	396
Hersek	1482-1878	396
Yunanistan	1456-1830	374
Eflak	1476-1829	353
Hırvatistan	1526-1699	173
Macaristan	1526-1699	173

Balkanlar'da Osmanlı Egemenliği¹⁰

dem Hırvatların bağımsız bir devlet kurması gerektiğini savunun Ustaşı adlı terör örgütünün eline geçmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nda Yugoslavya'yı işgal eden Almanların da desteğini alan Ustaşalar ile Sırp milliyetçi terör örgütü Çetnikler arasında kıyasıya bir iç savaş yaşanmıştır.¹⁴ Bu savaşta Ustaşa örgütünün 600.000-800.000 arasında Sırp, Yahudi ve Roman'ı katlettiği iddia edilmektedir.¹⁵ Bu dönemde, Alman desteğindeki Faşist Hırvatlar karşı savaşan bir diğer grup da Yugoslav Komünist Partisi'nin Josip Broz Tito önderliğinde kurduğu Partizanlardır. Partizanlar, İkinci Dünya Savaşı esnasında Almanya, İtalya ve Bulgaristan işgaline karşı direnen Tito önderliğinde başarılı olmuştur.¹⁶ Nihayetinde 29 Kasım 1945'te toplanan Yugoslavya Antifaşist Konseyi (AVNOJ), aldığı kararla Yugoslavya Federatif Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu açıklamıştır.¹⁷

28 Kasım 1912 tarihinde Osmanlı'dan bağımsızlığını ilan eden Arnavutluk toprakları ise Birinci Dünya Savaşı sürecinde farklı ülkeler tarafından istila edilmiş, savaşın sonlarına doğru da ülkenin büyük bölümü İtalya'nın işgaline uğramıştır.¹⁸ Savaş sonrasında, 1920 yılında, ba-

1912-1913 Balkan Savaşı'ndan sonra Sırbistan, Karadağ, Yunanistan ve Bulgaristan bölgeyi kendi aralarında paylaşmış; Arnavutluk ise Sırbistan'ın eline geçmemek için 1912'de bağımsızlığını ilan etmiştir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1947 yılından itibaren ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde, Balkanlar yeniden Doğu ve Batı dünyası arasında bir sınır hattına dönüşmüştür.

ğimsizliğini ikinci defa ilan eden Arnavutluk'ta bu dönem de 1939'a kadar sürmüştür. Dönemin cumhurbaşkanı Ahmet Zogu, 15 yıllık yönetimi süresince İtalya ile imzaladığı bir dizi anlaşma sonucu ülkeyi genel hatlarıyla İtalya'nın himayesi altına sokmuştur.¹⁹

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, 1947 yılından itibaren ortaya çıkan Soğuk Savaş döneminde, Balkanlar yeniden Doğu ve Batı dünyası arasında bir sınır hattına dönüşmüştür. Tito önderliğindeki Yugoslavya, kurulduğu ilk yıllarda Sovyetler Birliği ile hareket etmiştir. Fakat Sovyet lider Stalin'in Yugoslavya'yı baskı altına almasından rahatsız olan Tito yönetimi, 1948 yılında Kominform toplantısına katılmayı reddederek ülkeyi Doğu Bloğu ülkelerinden uzaklaştırmayı tercih etmiş, bu yıllarda yaşanan kısa bir bocalama sürecinden sonra ülkenin Batı'ya açılma dönemi başlamıştır. Tito, Marshall yardımlarını, kendisine karşı yıkıcı yönde kullanılacağı gerekçesiyle 1947 yılında reddetmiş olsa da 1949 yılından iti-

baren ABD'den yardım almaya başlamıştır.²⁰ 1961 yılına gelindiğinde uluslararası sistemdeki bloklardan kaçınmaya çalışan Tito, Mısır lideri Nasır ve Hindistan lideri Nehru ile ortak bir girişim başlatmış ve ilk Bağlantısızlar Konferansı Belgrad'da yapılmıştır. Böylece Doğu ve Batı blokları karşında bir de Bağlantısızlar Hareketi doğmuştur.

1963'te hazırlanan ikinci anayasa ile Yugoslavya'nın resmî adı Yugoslavya Sosyalist Federatif Cumhuriyeti şeklinde belirlenmiş ve bu ad 1990'lardaki dağılma dönemine kadar kullanılmıştır. Yugoslavya, 1974'ten itibaren altı cumhuriyete (Bosna-Hersek, Sırbistan, Hırvatistan, Slovenya, Makedonya, Karadağ) ve iki özerk bölgeye (Voyvodina ve Kosova) ayrılmıştır.²¹

Tito'nun 1980 yılında ölümünün ardından iç sarsıntı geçiren Yugoslavya, aynı dönemde Doğu Bloğu'nda yaşanan çözülmeden de olumsuz etkilenmiş ve kendisini oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlık talepleriyle karşılaşmıştır. Yugoslav-

Kişi Başına Düşen Gelir Endeksleri (Yugoslavya Genel Ortalaması 100) ²²						
Ülkeler/Yıllar	1947	1952	1957	1962	1964	1976
Slovenya	175,3	186,7	181,5	198,5	198,3	201,7
Hırvatistan	107,2	116,4	120,3	121,3	118,3	124,3
Voyvodina	108,8	89,3	109,2	103,4	110,8	116,6
Sırbistan (tek başına)	95,6	92,3	94,5	96	96,2	98,3
Karadağ	70,8	63,6	64,3	66,3	75,5	70,3
Bosna-Hersek	82,9	87,6	74,2	72,7	70,2	64,2
Makedonya	62	59,3	60	57,1	74,2	68,1
Kosova	52,6	49,3	42,5	34	36,2	32,2

Yugoslavya'da Ekonomik Dengesizlik

ya'yı meydana getiren federe devletler arasındaki ekonomik denge-sizliğe ek olarak 1980 yılından itibaren ülke genelinde ekonominin kö-tüye gitmesi, Yugoslavya'nın parça-lanmasında önemli rol oynamıştır.²³ Ayrıca 1989 yılında, Kosova Muha-rebesi'nin 600. yıl dönümünde, Sırp-ların Kosova ve Voyvodina'nın özerk-liklerini iptal etmesi, ülkedeki gerili-mi daha da tırmandırmıştır.

Öte yanda benzer bir dönüşüm yaşa-yan Arnavutluk'ta, İkinci Dünya Sava-şı'ndan sonra iktidarı ele geçiren Enver Hoca, 1985 yılında ölümüne kadar, ül-keyi baskı ile yönetmiştir. 1948 yılında Kominform'dan ihracına kadar Yugos-lavya'nın bir uydusu gibi hareket eden Arnavutluk, bu tarihten itibaren Stalin'i âdeta halk kahramanı ilan ederek Sov-yetler Birliği ile yakınlaşmıştır. Ancak Stalin'in ölümünün ardından Kruşçev yönetiminin Yugoslavya ile ilişkileri-ni düzeltme çabası içine girmesi, Ar-navutluk'un Sovyetler ile ilişkisini ke-serek yüzünü bir diğer komünist ülke olan Çin'e çevirmesine sebep olmuş-tur. Ne var ki Çin'in de Amerika ile iliş-kilerini normalleştirdiğini gerekçe gös-teren Tiran yönetimi, 1978 yılında bu ülkeyle de ilişkilerini kesmiş ve bu sü-reçle birlikte âdeta tüm dünyadan ken-dini izole etmiştir.²⁴

Enver Hoca'nın en büyük megalimi, halkın dinî kimliği üzerine olmuştur. Müslümanların vakıflarına el koyup sahip oldukları her türlü yayın orga-nını kapatan devlet, hacca gitmeyi de yasaklamıştır. Müslümanların cuma namazı kılması ve ramazan ayında oruç tutması da bu süreçte bir hay-li zorlaşmıştır. Enver Hoca, Çin Halk Cumhuriyeti'ne yönelmesinden son-ra çok daha katı bir dinsizlik politika-sı izlemiş ve tüm halkı din ile müca-deleye çağırmıştır. 1966 yılına gelin-diğinde ülkede dinî sayılan her yer kapatılmıştır. 28 Aralık 1976 tarih-inde kabul edilen yeni anayasa ile din tamamen dışlanarak devletin hiçbir dini tanımadığı, ateizm propagan-dasını destekleyip geliştireceği be-lirtilerek, ülkede dinî kuruluşların ve dinî propagandanın her çeşidi ya-saklanmıştır.²⁵

Yugoslavya'daki sürece benzer şe-kilde, Arnavutluk'ta da kurucu lider olan Enver Hoca'nın ölümünden son-ra parçalanmaya giden yol açılmış-tır. Ramiz Alia yönetimi, dış dünya ile tüm ilişkilerin kesik olmasından kaynaklanan duraklamayı aşmak ve ekonomik canlanma için Batı ile dip-lomatik ilişkileri geliştirmeye başla-mıştır. Fakat dünya siyasetinde ya-şanan yeni süreç, Arnavutluk yöne-

Tito'nun 1980 yılında ölümünün ardından iç sarsıntı geçiren Yugoslavya, aynı dönemde Doğu Bloğu'nda yaşanan çözülmeye de olumsuz etkilenmiş ve kendisini oluşturan cumhuriyetlerin bağımsızlık talepleriyle karşılaşmıştır.

timinin de taviz vermesine neden olmuştur. Bu çerçevede; yurt dışına seyahat özgürlüğü getirilmesi, dinî özgürlüklerin geri verilmesi, ekonomi

için serbest piyasa tedbirlerinin getirilmesi ve ülkede başka siyasi partilerin kurulması gibi adımlar atılmaya başlanmıştır.²⁶

SANCILI BAĞIMSIZLIK DÖNEMİ

Yugoslavya'da parçalanma süreci, 1991 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın eş zamanlı olarak bağımsızlıklarını ilan etmeleriyle başlamıştır. Yugoslavya'nın en gelişmiş kesimini oluşturan bu iki ülkeyi Kasım 1991'de Makedonya takip etmiştir. Sırbistan'ın Makedonya'nın bağımsızlığına tepki göstermesi, ABD'nin daha önceden bölgeye yerleştirmiş olduğu "Çatışma Önleme Gücü"nü varlığı engellemiştir. 1992 yılının Mart ayında Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını ilan etmesinden sonra ise, insanlık tarihine kara bir leke olarak geçen ve üç buçuk yıl süren Bosna Savaşı başlamıştır.²⁷

1995 yılı Aralık ayına kadar süren Bosna Savaşı'nda en az 100.000 sivil hayatını kaybederken, bir o kadarı da yaralanmış veya sakat kalmıştır. 2 milyonu aşkın insanın yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalması ise ayrı bir insani trajediye neden olmuştur.

Dayton Anlaşması'yla Bosna'daki savaş sona ermiş olsa da²⁸ anlaşmada Sırpların benzer tehdidi altındaki Kosova'ya yönelik bir hususun yer almaması, Kosovalı Arnavutlarda hayal kırıklığına yol açmış ve Kosova'nın bağımsızlığının barışçı yollarla sağlanması konusundaki inancın kaybolmasına neden olmuştur. Dönemin Kosova lideri İbrahim Rugova'yı pasif olmakla suçlayan bir grup vatansever, Kosova Kurtuluş Ordusu'nu (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës/UÇK*) kurarak, silahlı mücadeleye girişmiştir. UÇK'nın saldırıları sebebiyle ka-

yılar vermeye başlayan Sırplar, sivilleri hedef alan saldırılar başlatmış, bu süreçte Arnavut köy ve kasabalarında yaşayan en az 13.000 kişi hayatını kaybetmiştir. Bu noktada Bosna'daki katliamları durdurma konusunda harekete geçmeyen küresel güçlerin Kosova Savaşı'nda daha hızlı hareket ettiğini söylemek mümkündür. 24 Mart 1999'dan itibaren başlatılan hava harekâtları ile UÇK'ya destek verilerek Sırp silahlı kuvvetlerinin Kosova'dan ayrılması ve ülkenin Birleşmiş Milletler (BM) kontrolünde, uluslararası bir misyonun idaresine (KFOR ve UNMIK) verilmesi sağlanmıştır.²⁹

Benzer konumdaki Makedonya'da her ne kadar bağımsızlık ilanı sonrası bir çatışma yaşanmasa da 2001 yılında azınlıktaki Arna-

1995 yılı Aralık ayına kadar süren Bosna Savaşı'nda en az 100.000 sivil hayatını kaybederken, bir o kadarı da yaralanmış veya sakat kalmıştır. 2 milyonu aşkın insanın yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalması ise ayrı bir insani trajediye neden olmuştur.

vutlar ile Makedonlar arasında yer yer çatışmalar meydana gelmiştir. Aralık 2001’de imzalanan Ohri Çerçeve Anlaşması’yla³⁰ bu gerilim en aza indirilmiş ve ülkede yaşayan etnik grupların varlığı, dil başta olmak üzere azınlık hakları, Makedonya hükümeti tarafından kabul edilmiştir.³¹

1990’lı yıllarda eski Yugoslavya’nın parçalanması sürecinde, birlikten çatışmasız ayrılma neredeyse sadece Karadağ’da yaşanmıştır. İki farklı federe devlet olmalarına rağmen ortak politika izleyen Sırbistan ve Karadağ, 2006 yılında Karadağ’da yapılan referandumdan %55 oranında bağımsızlık lehine oy çıkması sonucu ayrılmışlardır.

Balkanlar’ın en kritik ülkelerinden Arnavutluk ise 1990’lar boyunca demokratikleşme çabaları ve çok partili sisteme geçişin sancılarını yaşamıştır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, eski rejimden kalan unsurların bir şekilde ülke siyasetindeki etkisini devam ettirmesidir. Arnavutluk’ta komünist ideolojiyi benimseyen yönetim kadroları, yeni dönemde yönetim şekliyle birlikte ekonomik mo-

Srebrenitsa Soykırımı

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa topraklarının şahit olduğu en büyük katliam olarak kabul edilen Srebrenitsa Soykırımı, 11 Temmuz 1995 tarihinde BM tarafından güvenli bölge ilan edilen Srebrenitsa’da, 400 silahlı Hollandalı barış gücü askerinin gözü önünde gerçekleştirilmiştir. Burada Ratko Mladic komutasındaki Sırp militanlar tarafından en az 8.372 kişi acımasızca katledilmiştir. Toplu mezarların yerlerinin tespiti, öldürülen sivillerin cesetlerinin teşhisi ve gömülmesi, hâlen devam etmektedir.

delin dönüşmesine de direnç göstermiştir. Yıllarca dünyadan izole edilerek yaşayan Arnavutluk halkının biriken toplumsal tepkisi de kaotik bir geçiş süreci yaşanmasına sebebiyet vermiştir.³²

1997 yılında ülkede 2.000 kişinin hayatını kaybettiği “Banker Kri-zi” olarak isimlendirilen olaylar yaşanmıştır. Olayların ardındaki gerekçe, halkın üçte ikisinin yatırım yaptığı ve nominal değeri ülke gayrisafi yurt içi hasılasının (GSYİH) neredeyse yarısına denk gelen bankaların iflas edip halktan topladıkları paraları yurt dışına kaçırmaları olarak lanse edilmiştir.³³ Nedeni ne olursa olsun çıkan olaylar hükümetin devrilmesine, isyancıların ordu malını yağmalamasına ve anarşi ortamının oluşmasına yol açmıştır.

Arnavutluk’un bu durumunu fırsat bilen Yunanistan, *Vorio-Epir (Mega-İdea)* emellerini hayata geçirme cesareti bulmuş ve bu süreçte Arnavutluk’un içlerine kadar asker göndermiştir.³⁴ Yunanistan’ın Arnavutluk topraklarındaki farklı emellerine yönelik Türkiye’nin

Dayton Anlaşması’yla Bosna’daki savaş sona ermiş olsa da anlaşmada Sırpların benzer tehdidi altındaki Kosova’ya yönelik bir hususun yer almaması, Kosovalı Arnavutlarda hayal kırıklığına yol açmış ve Kosova’nın bağımsızlığının barışçı yollarla sağlanması konusundaki inancın kaybolmasına neden olmuştur.

tepkisini dönemin Dışişleri Bakanı Tansu Çiller, "Türkiye Arnavutluk'u bölme çabalarına seyirci kalamayacaktır!" sözleriyle dile getirmiştir.³⁵ Ülkede yaşanan krizle birlikte İtalya'ya binlerce Arnavut mül-

tecinin akın etmesi üzerine AB'den destek isteyen İtalya'nın imdadına, ALBA Operasyonu ismiyle bir askerî misyon yetişmiştir. Türk askerlerinin de yer aldığı misyon, Arnavutluk'a konuşlandırılmıştır.³⁶

BALKANLAR'DA ETNİK VE DİNÎ YAPI

Balkanlar'da yaşanmış ve hâlen yaşanan sorunların önemli bir kısmı, bölgenin zenginliği olabilecek olan etnik çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Çizilen siyasi sınırlarla etnik sınırların farklılaşması, neredeyse birçok problemin temel kaynağı durumundadır.

1990 öncesinde, Yugoslavya döneminde, her ne kadar aynı millete mensup kişilerin yoğunlaştığı homojen bölgeler olsa da iç içe geçmiş milletlerin beraber yaşama kültürünün olduğu karışık bölgeler de azımsanmayacak kadar çoktur. Ancak 1990'lı yıllarda başlayan ulusal bağımsızlaşma motivasyonu, ortak yaşanan toprakların hangi ulusa ait olduğu yönündeki kavgayı tetiklemiştir. Özellikle Sırp'ların başını çektiği bu savaşlarla birlikte, insanlar kendi milletlerinin çoğunlukta olduğu bölgelere göç ederek, diğer bir ulus içinde azınlık olmaktan kaçınmışlardır. Örneğin savaş öncesi dönemde Bosna-Hersek'in doğu kesimlerinde yoğun bir şekilde yaşayan Boşnaklar, bu bölgeler Sırp'ların kontrolüne geçince buradaki evlerini terk ederek merkezde toplanmışlardır. Benzer şekilde, Hırvatistan ve Kosova'da yaşayan Sırp'lar da çatışmalar sebebiyle geri dönmek üzere yaşadıkları yerleri terk etmişlerdir.

Bölge ülkelerinin en büyüğü olan Sırbistan'da 2011 yılında yapılan sayıma göre %83 Sırp, %3,2 Ma-

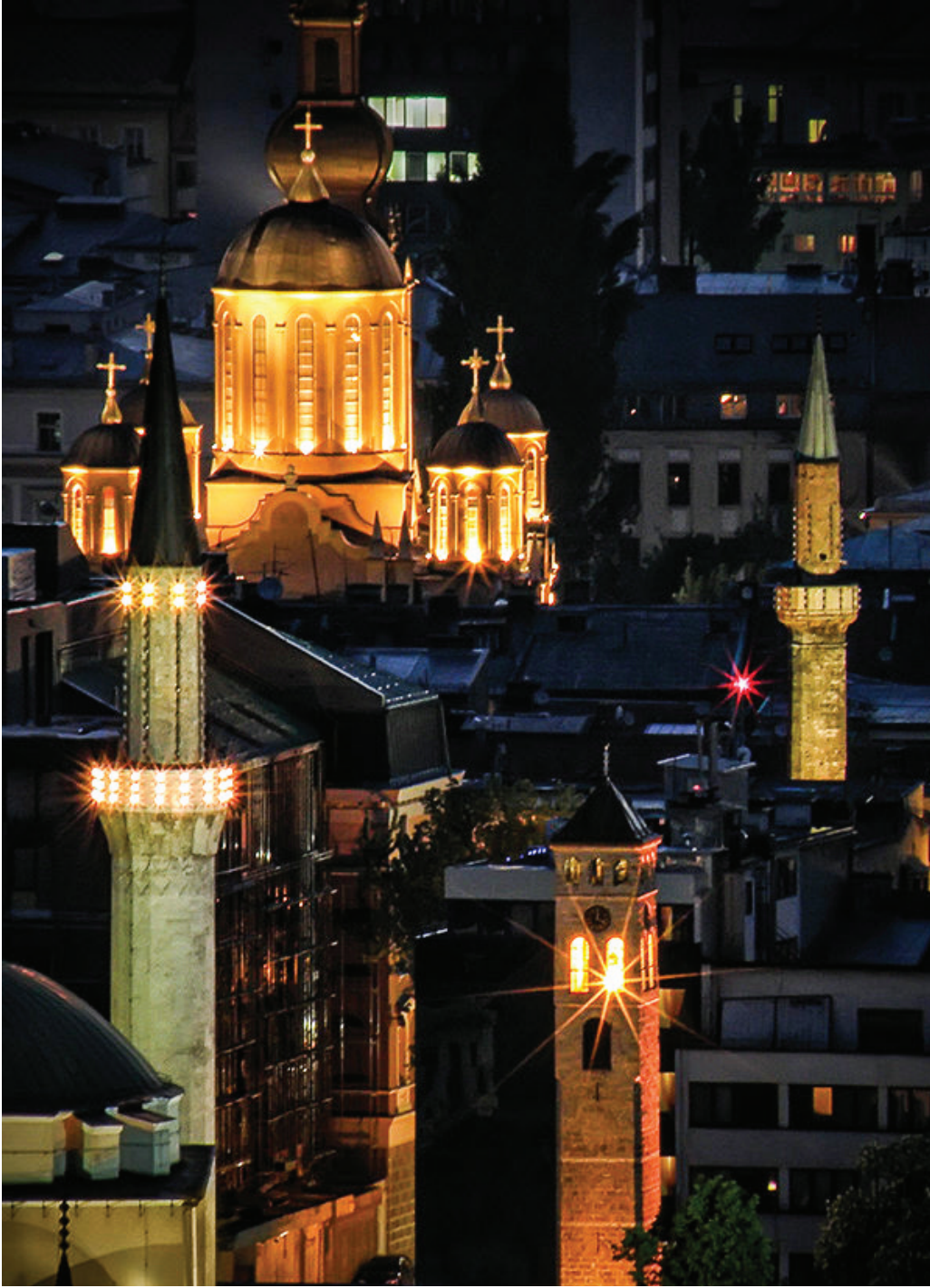
car, %2 Boşnak ve %12 civarında da diğer milletlere mensup kişiler yaşamaktadır. Ülkede Ortodokslar %84,59'la en büyük dinî topluluk olarak öne çıkarken, Katoliklerin oranı %4,97, Müslümanların oranı da %3,10'dur.³⁷

Bölgenin bir diğer önemli ülkesi Bosna-Hersek'te ilk kez Ekim 2013'te yapılan nüfus sayımının sonuçları ancak 2016 yılında açıklanabilmiştir. Buna göre 3.531.159 kişinin yaşadığı Bosna-Hersek'in %50,11'ini Boşnaklar, %30,78'ini Sırp'lar, %15,43'ünü Hırvatlar, kalanını diğer etnik gruplar oluşturmaktadır. Dinî tabloya bakıldığında halkın %50,7'sinin Müslüman, %30,75'inin Ortodoks, %15,19'unun ise Katolik olduğu anlaşılmaktadır.³⁸

Bugün nüfusun %90,4'ü bizzat Hırvatlardan oluşan Hırvatistan'da bağımsızlığın ilan edilmesinden bir yıl önce %12,2 olan Sırp oranı, 2011 yılında %4,4'e gerilemiştir. Nüfusu 4.284.000 olan ülkede %86,28 oranında Katolik, %4,44 oranında Ortodoks, %1,47 oranında da Müslüman yaşamaktadır.³⁹

620.000'lik nüfusu ile bölgenin en küçük ülkesi olan Karadağ'ın %44,98'si Karadağlı, %28,73'ü Sırp, %8,65'i Boşnak, %4,91'i Arnavut geriye kalan kısmı da farklı milletlere mensup kişilerdir. %72,07 oranında Ortodoks Hristiyan'ın ya-

Balkanlar'da yaşanmış ve hâlen yaşanan sorunların önemli bir kısmı, bölgenin zenginliği olabilecek olan etnik çeşitlilikten kaynaklanmaktadır. Çizilen siyasi sınırlarla etnik sınırların farklılaşması, neredeyse birçok problemin temel kaynağı durumundadır.

şadığı ülkede, %19,11 gibi yüksek bir oranda da Müslüman yaşamaktadır.⁴⁰

Etnik çeşitlilik açısından Bosna-Hersek'ten sonra ikinci sırada yer alan Makedonya'da en son nüfus sayımı 2002 yılında yapılmıştır. 2.022.000 nüfuslu ülkenin %64,2'si Makedonlar, %25,2'si Arnavutlar, %3,9'u Türkler, %2,7'si Romanlar, %1,8 Sırlar ve %2,2'si diğer etnik gruplardan oluşmaktadır. Hal-

kın %64,77'si Ortodoks Hristiyan, %33,34'ü Müslüman, %1,89'u da diğer dinlere mensuptur.⁴¹

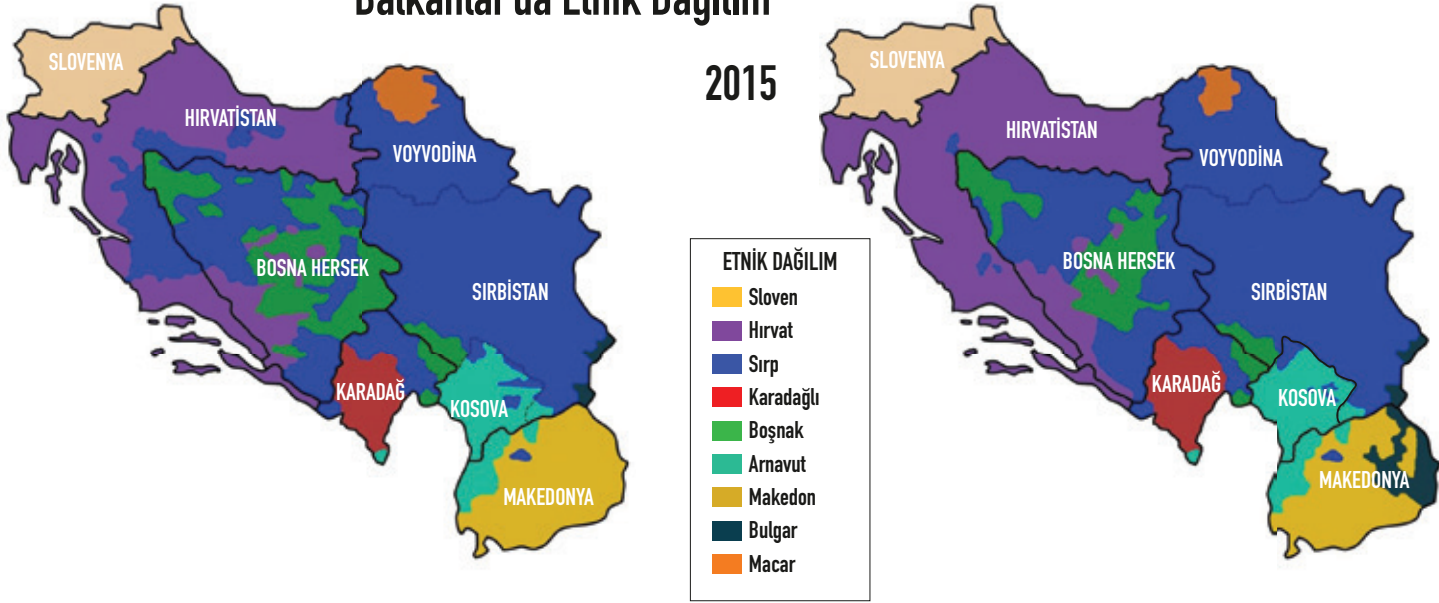
Arnavutların ana vatanı olan Arnavutluk nüfusu etnik açıdan diğerlerine kıyasla daha homojen bir yapıya sahip olmasına rağmen ülke dinî çeşitlilik açısından bölgedeki diğer ülkelerden geri kalmamaktadır. Halkın %56,70'i Müslüman, %10,03 Katolik Hristiyan, %6,75'i Ortodoks ve %2,09'u Bektaşî oldu-

Yugoslavya'da 1990'lı yıllarda başlayan ulusal bağımsızlaşma motivasyonu, ortak yaşanan toprakların hangi ulusa ait olduğu yönündeki kavgayı tetiklemiştir.

Balkanlar'da Etnik Dağılım

1990

2015

Kaynak: Ethnic map of Yugoslavia before and after the war 1990-2015, https://www.mapmania.org/map/67917/ethnic_map_of_yugoslavia_before_and_after_the_war_1990_-_2015 (02.11.2019).

**Bölgede
Müslümanların
oranının en
yüksek olduğu
ülke durumundaki
Kosova'da
Müslüman Arnavut,
Boşnak ve Türklerin
toplam nüfusu
%95,6'dır.**

ğunu belirtmiştir. Enver Hoca yönetiminde uygulanan politikalar neticesinde halkın %2,5'i kendini ateist olarak tanımlarken, %13,79'u hangi dine mensup olduğunu belirtmemiş, %5,49'u ise herhangi bir dine mensup olmayıp sadece "inanın" olduğunu söylemiştir.⁴²

Arnavutların bir diğer devleti Kosova'da da homojen bir etnik yapı olduğunu söylemek mümkündür. 2011 yılında yapılan nüfus sayımına göre ülkede %92,9 oranında Arnavut yaşamaktadır. Azınlık olarak %1,5 Sırp, %1,6 Boşnak, %1,1 Türk ve diğer milletlere mensup kişiler bulunmaktadır. Bölgede Müslümanların oranının en yüksek olduğu ülke durumundaki Kosova'da Müslüman Arnavut, Boşnak ve Türklerin toplam nüfusu %95,6'dır.⁴³

Balkanlar'daki etnik dağılım konusunda Yunanistan'a da ayrıca yer verilmesi gerekmektedir; çünkü resmî istatistiklerde ülke nüfusunun %91,6'sının Yunan olduğu, geriye kalan %8,4'lük kısmın büyük bölümünün Arnavutluk başta

olmak üzere farklı ülke vatandaşlığına sahip kişiler olduğu belirtilmiştir.⁴⁴ Oysaki Batı Trakya'da yaşayan Türkler, ülkenin kuzey kesimindeki Makedonlar ve Çamerya bölgesindeki Arnavutların Yunanistan nüfusu içerisindeki oranlarının azımsanmayacak seviyede olduğu bilinmektedir.

Balkanlar'da yakın tarihte yaşanan savaşlar sonucu nüfusun bölgesel dağılımında önemli değişiklikler ve azalmalar olmuşsa da bu azalmaya sadece savaşların sebep olduğunu söylemek doğru bir değerlendirmeye olmayacaktır. Savaşların yanı sıra tüm dünyada olduğu gibi Balkanlar'da da doğurganlık oranları her geçen gün düşmektedir. Örneğin 2019 yılında açıklanan son verilere göre, tüm Balkan ülkelerinde doğurganlık oranları nüfusun aynı seviyede kalması için gerekli 2,1'in altındadır.⁴⁵ Ayrıca ülkelerinde kendileri için bir gelecek göremeyen genç nüfusun ekonomik sebeplerle ülkelerini terk etmesi de nüfusun azalmasında rol oynamaktadır.*

*Göç konusu, "Göçler ve Nüfus Riski" başlığı altında daha detaylı incelenmiştir.

EKONOMİK GÖRÜNÜM

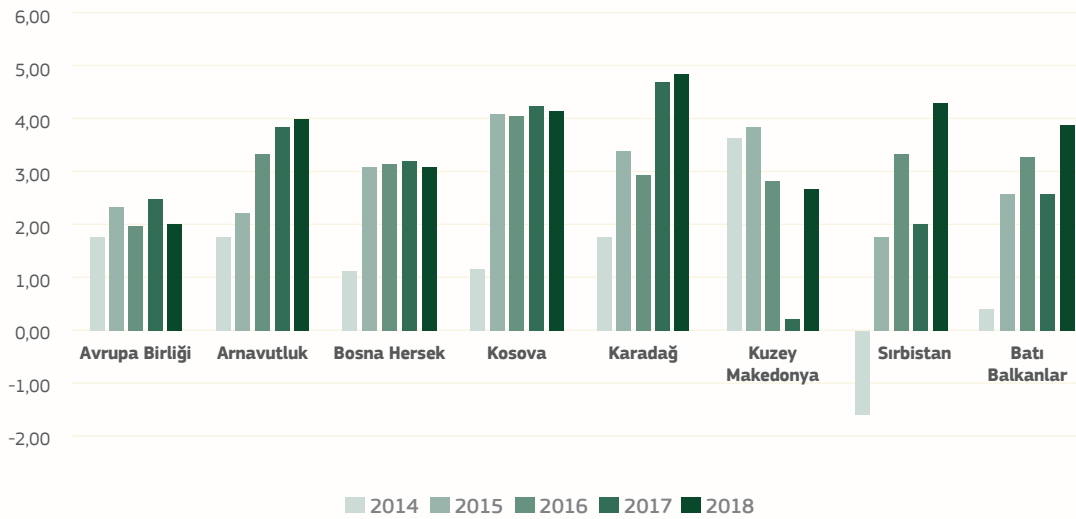
Balkan coğrafyasında 1990'lı yıllar sadece komünist siyasi sistemden kopma anlamına gelmemektedir. Bu yıllar aynı zamanda kapitalizme geçişin yaşandığı yıllardır. Geçiş sürecinin başarılı bir şekilde yönetilememesi ve yaşanan savaşlar, önceki dönemde bölgede inşa edilmiş sanayi sektörünün zayıflamasına neden olmuştur. Zayıflayan sanayi sektörü ve yaşanan istikrarsızlıklar, özellikle Yugoslavya'nın güçlü ekonomisinin uzun yıllar kapasitesinin altında çalışmasına ve ekonominin zayıflamasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki Balkan ülkelerinde kişi başına düşen gelir oranları, uzun yıllar boyunca 1989 yılındaki seviyelerine ulaşamamıştır.⁴⁶

Her ne kadar son yıllarda bölge ülkelerinin ekonomik büyüme oranları AB ortalamasından daha yüksek seyreitse de kişi başı gelirleri hâlen AB'nin çok gerisindedir. Şöyle ki 33.000 avro olan AB kişi başı geliri, incelenen ülkeler arasında

en yüksek kişi başı gelire sahip Karadağ'daki kişi başı gelirin (6.900 avro) dört katından fazladır. Buna paralel olarak ekonomik büyüklük açısından millî geliri en yüksek Balkan ülkesi olan Sırbistan (39,2 milyar avro), AB üye ülkelerinin çoğundan daha küçük bir ekonomiye sahiptir; diğer Balkan ülkelerinin her birinin ekonomisi ise en az gelişmiş AB ülkesinden bile küçüktür. Bu veriler bir yandan olumsuz bir tablo ortaya koysa da diğer yandan Balkan ülkelerinin yüksek gelişim potansiyeline sahip olduklarını göstermektedir. Fakat gelişmenin sağlanması, sadece ülkelerin göstereceği çabalara değil, en büyük ticaret ortağı AB'nin bölgeyle ilgili izleyeceği politikalara da bağlıdır.

AB gibi büyük bir pazara yakın, iş gücü bakımından ucuz olan bu ülkelerde işsizlik gibi bir sorunun olması beklenmezken durum hiç de tahmin edildiği gibi değildir. Son dönemde her ne kadar bazı yatırımlar

Ekonomik büyüklük açısından millî geliri en yüksek Balkan ülkesi olan Sırbistan, AB üye ülkelerinin çoğundan daha küçük bir ekonomiye sahiptir; diğer Balkan ülkelerinin her birinin ekonomisi ise en az gelişmiş AB ülkesinden bile küçüktür.

Ülkeler/Göstergeler	Bosna-Hersek	Karadağ	Sırbistan	Kosova	Makedonya	Arnavutluk
GSYİH (milyar €)	15,3	4,3	39,2	6,4	10	11,6
Kişi başı GSYİH	4.400	6.900	5.600	3.600	4.800	4.000
İşsizlik oranı	%20,7	%14,3	%10,3	%29,6	%17,5	%12,3
Genç işsizlik oranı	%45,8	%31,7	%31,9	%52,7	%46,7	%31,9
Enflasyon oranı	%1,6	%1,6	%2,0	%1,1	%1,5	%1,9
Altyapı endeksi	63	64	74	-	67	58
Doğrudan yabancı yatırımlar (FDI) stoku (milyon \$) ⁴⁹	8,330	5,559	39,833	3,568	5,961	7,902
İhracat (milyon €)	5,325	1,999	21,238	1,778	5,861	4,058
İthalat (milyon €)	9,158	3,112	25,392	3,738	7,672	5,819
İşçi gelirleri/ GSYİH oranı	%10,7	%10,8	%8,6	%15,6	%2,7	%9,7

Temel Ekonomik Göstergeler⁴⁸

lar yapılmış olsa da bölgede hâlen yaşanan altyapı sorunları ve siyasi istikrarsızlıklar, ekonomiyi kötü etkilemektedir.* Balkan ülkeleri arasında en düşük işsizlik oranı %10 ile Sırbistan'dadır; Arnavutluk, Karadağ ve Makedonya'da ise %12 ile %17,5 arasında seyretmektedir; sonrasında %29,6 ile Kosova ve %20,7 ile Bosna-Hersek gelmektedir. Beş yıl önce tüm bölge ülkelerinde işsizlik oranları %20'nin üzerindeyken son yıllarda bu rakamlarda düşüş yaşanması, bu alanda bir iyileşme olduğunu düşündürse de gerçekte işsizlik oranlarını azaltan asıl unsur, ana vatanlarında iş bulma umidini yitirip bir şekilde yurt dışına göç eden gençlerin artık aktif iş arayan nüfus içinde yer almasıdır. Buna rağmen bölge ülkelerindeki genç işsizlik oranları hâlen %31 ile %52 arasında seyretmektedir. Göç edenlerin geride kalan ailelerine gönderdikleri dövizler, bölge ekonomilerinin en önemli gelir kaynaklarından biridir.

Balkanlar ve Küresel Rekabet

Dünya Ekonomik Forumu (WEF) tarafından yayımlanan *Küresel Rekabet Raporu*'nda bölgede diğerlerine kıyasla daha iyi durumda olan Sırbistan, dünya sıralamasında 72. sırada yer alırken Bosna-Hersek hesaplamasının yapıldığı 141 ülke arasında 92. sıradadır.⁵⁰ Dünya Bankası'nın yayımladığı *2019 İş Yapma Kolaylığı Raporu*'nda ise, iş kurmanın en kolay olduğu ülkeler arasında Makedonya 10. sırada yer alırken diğer Balkan ülkeleri 44 ile 89. sıralar arasında gelmektedir.⁵¹

Yugoslavya'nın dağılması sürecinde hayli yüksek enflasyon oranları ile boğuşan federe devletler, bağımsızlıklarını kazandıktan sonra izledikleri politikalar neticesinde enflasyon oranlarını düşürmeyi başar-

*Dünya Ekonomik Forumu'nun yayınladığı *Küresel Rekabet Raporu*'nda bölge ülkelerinin altyapısı 100 üzerinden 58-74 arasında değerlendirilmiştir. Kosova hakkında bilgilerin olmadığı bu değerlendirme sonucunda, bölgede altyapının en iyi olduğu ülkenin Sırbistan, en kötü durumdaki ülkenin ise Arnavutluk olduğu iddia edilmiştir.

miştir. Her ne kadar küçük ekonomilere sahip olsalar da Kosova ve Karadağ'ın resmî para birimi olarak avroyu kullanması ve diğer ülkelerin çoğunun ulusal para birimlerini avro karşısında sabitlemeleri, bu sonuca ulaşmalarında etkili olmuştur. Ticaretlerinin büyük kısmını gerçekleştirdikleri AB ile benzer düşük enflasyon oranlarına sahip olmaları, ilk bakışta olumlu görünse de düşük enflasyon oranları aynı zamanda kapasitesi altında çalışan bir ekonomiyi işaret etmesi ve durgunluk beklentisini artırması dolayısıyla dikkat edilmesi gereken bir konudur.

Enflasyon oranlarının düşük olması, AB pazarına yakın olması, ucuz iş gücüne sahip olması gibi sebepler, bölgeye yabancı yatırımın artmasında etkili olmaktadır. Ayrıca bölgedeki toplam 71 milyar dolarlık doğrudan yabancı yatırımın %56'sının altyapı açısından en gelişmiş ve en fazla nüfusa sahip Sırbistan'a yapıldığı da anlaşılmaktadır.

Sırbistan'a 2010-2018 yılları arasında gerçekleştirilen doğrudan yabancı yatırımın %70'i AB'den, %9,1'i Rusya'dan, %3'ü Körfez ülkelerinden, %2,7'si özellikle Yeni İpek Yolu projesi sebebiyle son yıllarda bölgeye yatırım yapmaya başlayan Çin'den gelmektedir. Aynı dönemde Türkiye'nin bölgedeki yatırımının payı ise %0,7'dir.⁵²

Bosna-Hersek'te 8,3 milyar dolar tutarında doğrudan yabancı yatırım stoku bulunmaktadır. Son beş yılda ülkeye yapılan yatırımların %68'si AB'den, %6,7'si Rusya'dan, %4,3 Körfez ülkelerinden ve %2,7'si Türkiye'den gelmiştir.⁵³ Karadağ'da yatırım yapan 102 ülkeden en fazla paya sahip olanlarsa sırasıyla Rusya, İtalya, Norveç, Avusturya, Macaristan ve İngiltere'dir.⁵⁴

Arnavutluk'a yapılan dış yatırımların %72 gibi büyük bir kısmı AB tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye, yaptığı 571 milyon avro tutarındaki yatırımla Arnavutluk'a en fazla yatırım yapan beşinci ülkedir.⁵⁵

Arnavutların bir diğer devleti olan Kosova'ya yapılan toplam 3,6 milyar dolarlık dış yatırımın %63'ü AB'den gelmiştir; Türkiye ise üçüncü sırada yer almıştır.⁵⁶

Tüm bölge ülkelerinde olduğu gibi Makedonya'da da yapılan dış yatırımların büyük bölümü (%79'u) AB ülkeleri tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkiye de 120,5 milyon avro tutarındaki yatırımlarıyla Makedonya'nın önemli yatırımcıları arasında yer almaktadır. Halkın büyük kısmının aynı soydan geldikleri gerekçeyle sempati duyduğu Rusya'nın dış yatırımdaki toplam payı %0,4 seviyesinde kalırken, Çin'in yatırımları %2,5 seviyesine yükselmiştir.⁵⁷

Doğrudan yabancı yatırımların önemli bir kısmının AB'den yapılması gibi Balkan ülkelerinin ticaretlerinin büyük çoğunluğu da AB ile gerçekleşmektedir. Karadağ ve Kosova dışındaki ülkelerin dış ticaretlerinin %60-%80'i AB iledir. Bölge ülkeleri arasındaki ticaretin oranı ise ortalama %13,1 civarındadır. Balkan ülkeleri, AB dışında ithalatlarının önemli bir kısmını Çin'den yapmaktadır. Siyasi etkisi azalmasına rağmen bölgede hâlen aktif bir aktör olan Rusya'nın Sırbistan ve Bosna-Hersek ile ticari ilişkileri iyi olmakla birlikte, bölgenin diğer ülkelerinin Rusya ile ticareti en fazla %2 oranındadır. Bölgeyle güçlü tarihî bağlara sahip Türkiye ise, son dönemlerde önemli bir yatırımcı olarak ön plana çıkmaktadır. İhracattaki payı daha küçük olmakla birlikte, bölge ülkeleri toplam ithalatlarının %3 ila %10'unu Türkiye'den gerçekleştirmektedir.

ÜLKELER	AB	Türkiye	Rusya	Çin	Diğer	Sırbistan	Makedonya	Kosova	Karadağ	Bosna-Hersek	Arnavutluk
İHRACAT Oranları (%)											
Arnavutluk	76	0,7	0,03	3,13	3,74	2,6	2,75	8,72	1,83	0,5	-
Bosna-Hersek	72,9	2,7	1,1	0,3	7,0	10,5	1,0	1,1	3,4	-	-
Karadağ	44,9	6	0,6	1,7	6,8	23,3	1,7	4,3	-	7,7	3,0
Kosova	30,2	2,3	-	0,4	19,9	9,1	11,9	-	5,3	2,3	18,6
Makedonya	79,0	1,4	0,5	1,0	7,0	4,0	-	3,9	0,5	1,4	1,3
Sırbistan	67,9	1,8	5,9	0,4	6,7	-	3,7	-	4,8	8,0	0,8
İTHALAT Oranları (%)											
Arnavutluk	61	8,5	2	7,3	14,55	3,4	1,5	1,4	0,35	-	-
Bosna-Hersek	60,5	4,5	4,6	7,0	11,4	10,7	0,8	-	0,5	-	-
Karadağ	48,3	3,1	0,3	9,6	10,4	19,3	1,2	0,2	-	6,1	1,5
Kosova	43,5	10,1	0,9	9,3	13,9	11,6	5,1	-	0,5	-	5,1
Makedonya	61,7	4,7	1,5	5,8	17,3	6,8	-	0,4	0,1	0,8	0,9
Sırbistan	63,5	3,7	7,2	8,2	13,2	-	1,1	-	0,3	2,6	0,2

Dış Ticaret Oranları (%)⁵⁸

Balkanlar'da ne 1990'lı yıllarda yaşanan savaşlar ne de yapılan anlaşmalar, bölgeki toplumlar arasında var olan sorunları çözebilmiştir.

GÜNCEL KRİZLER

➤ Balkanlar'da ne 1990'lı yıllarda yaşanan savaşlar ne de yapılan anlaşmalar, bölgeki toplumlar arasında var olan sorunları çözebilmiştir; sadece dondurmıştır. Bölgede bu sorunlu geçmişin mirası olan birçok etnik ve dinî mesele güncelliğini korurken, bölgesel ve küresel gelişmelere bağlı yeni kriz alanları da ortaya çıkmıştır. Bu nedenle günümüzde Balkanlar'daki güncel kriz alanlarını üç farklı kategoriye ayırmak mümkündür:

➤ **Birinci grup:** Ülkelere özgü, yerel krizler. Bosna Savaşı'nı sonlandıran Dayton Anlaşması'nın ortaya

çıkardığı sistem(sizlik), Kosova'nın devletleşme süreci ya da Yunanistan'ın adaletsiz azınlık politikaları bu grupta sayılabilir.

➤ **İkinci grup:** Bölge ülkeleri arasında çözülmemiş sorunların devamından kaynaklanan krizler. Kosova-Sırbistan arasındaki gerilim, Makedonya'nın tanınma ve AB ile NATO'ya entegrasyonu meselesi, farklı ülkeler arasındaki sınır sorunları bu bağlamda sayılabilir.

➤ **Üçüncü grup:** Tüm bölge ülkelerinin karşı karşıya kaldığı nüfus krizi; ekonomik ve siyasi istikrarsızlık, yolsuzluk vb. krizler.

Krizler her ne kadar üç başlık altında sınıflandırmış olsa da çoğu durumda birbirlerinin sonucu yahut sebebi olarak da ortaya çıkmaktadır. Örneğin bir ülkenin ekonomik sorunu, başka bir ülkenin güvenlik meselesine dönüşebilmektedir. Üstelik bölgenin uluslararası aktörlerin mücadele alanlarından biri olması

da mevcut sorunlara ayrı bir boyut katmaktadır.

Bu bağlamda ilerleyen bölümlerde yukarıda bahsi geçen krizlerin çoğu ayrı başlıklar altında incelenecek olmakla birlikte, bazı durumlarda da aynı başlık altında birkaç kriz incelenerek uluslararası güçlerin tutumu ve krizlere etkileri ele alınacaktır.

BOSNA-HERSEK'TE SİSTEM SORUNU

➤ Bosna-Hersek'te yürürlükte olan anayasa, 1992-1995 yıllarında yaşanan savaşın sona ermesini sağlayan Dayton Anlaşması ile şekillenmiştir. Yukarıda da belirtildiği üzere, söz konusu anlaşma savaşa yol açan sorunlara çözüm getirmemiş, sadece dondurmuştur. Hatta oluşturulan politik sistem, üç kurucu unsurdan (Boşnaklar, Sırlar ve Hırvatlar) hiçbirini memnun etmemiştir.

Ülke, biri Bosna-Hersek Federasyonu, diğeri Republika Srpska (Bosna Sırp Cumhuriyeti) olmak üzere iki entite ve ayrı bir yönetimi bulunan Brčko bölgesinden oluşmaktadır. Brčko'nun en önemli fonksiyonu, ülkenin kuzeyinde bir kuşağı andıran Sırp Cumhuriyeti'nin topraklarını ortadan ikiye ayırarak Bosna Sırlarının toprak bütünlüğüne sahip olmasını engellemektir.

Bu üçlü yapının ilki olan Bosna-Hersek Federasyonu, temel olarak Boşnak ve Hırvatların yaşadığı 10 kantondan oluşmaktadır ve ademimerkeziyet (yerinden yönetim) esasınca yönetilmektedir. Her birinin siyasi ve ekonomik yapılması birbirinden farklı olan bu kantonların sınırları da nüfus yapılarına göre çizilmiştir. Bu çerçevede beş kantonda Boşnaklar, üç kantonda da Hırvatlar çoğunluğu oluşturmaktadır. İki kantonda ise halklardan hiçbirinin çoğunluğu bulunmamaktadır.

Ülkeyi oluşturan ikinci entite Bosna Sırp Cumhuriyeti'dir. Bu devletçik, Sırbistan Cumhuriyeti ile karıştırılmamalıdır. Sırbistan, Balkan bölgesinde bağımsız bir ülke iken Sırp Cumhuriyeti Bosna-Hersek sınırları içerisinde yer alan bir yapıdır.

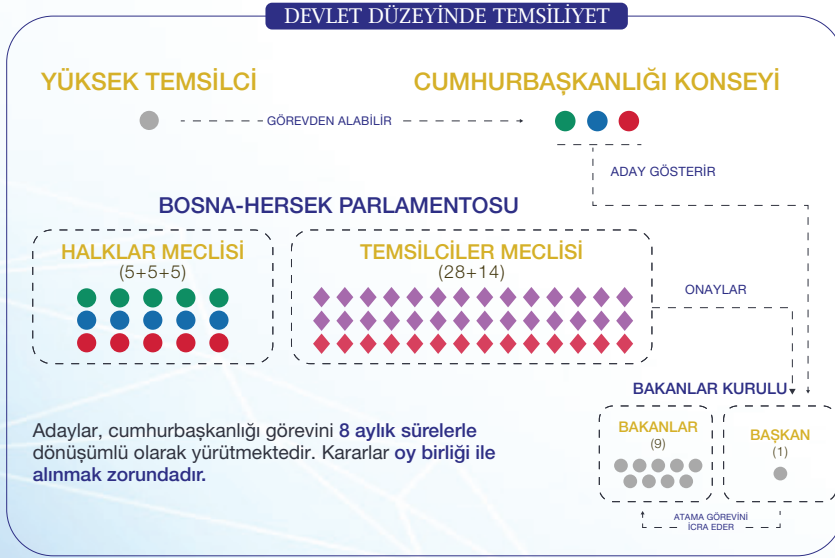
Bosna-Hersek'te en yüksek siyasi makam Cumhurbaşkanlığı Konseyi'dir. Konsey; Sırp, Boşnak ve Hırvat olmak üzere üç kişiden oluşmaktadır ve her bir üye, ülkeyi dönüşümlü olarak sekiz ay yönetmektedir. Konseyin Hırvat ve Boşnak üyeleri Bosna-Hersek Federasyonu'ndan seçilirken, Sırp üye Sırp Cumhuriyeti'nden seçilmektedir. Sırp Cumhuriyeti'nde yaşayan bir Boşnak ya da Hırvat, sadece Sırp temsilciye oy verebilirken, Bosna-Hersek Federasyonu'nda yaşayan bir Sırp da sadece Boşnak ya da Hırvat temsilciye oy verebilmektedir. Cumhurbaşkanlığı Konseyi, kararlarını oy birliği ile almak zorundadır; yani alınacak bir kararda Sırp, Boşnak ve Hırvat başkanların onayı gerekmektedir. Oy birliği olmadığı durumlarda çekimser kalma zorunluluğu vardır. Örneğin Bosna-Hersek, BM Genel Kurulu'nda ABD Başkanı Donald Trump'ın Kudüs kararını eleştiren karar tasarısı için yapılan oylamada çekimser oy kullanmak zorunda kalmıştır. Benzer şekilde Bosna-Hersek, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin Sırp üyesi tarafından veto

Bosna-Hersek'te yürürlükte olan anayasa, 1992-1995 yıllarında yaşanan savaşın sona ermesini sağlayan Dayton Anlaşması ile şekillenmiştir. Söz konusu anlaşma, savaşa yol açan sorunlara çözüm getirmemiş, sadece dondurmuştur.

BOSNA-HERSEK

Bosna-Hersek 2 entite, 10 kanton, 5 cumhurbaşkanı, 13 hükümet, 130'un üzerinde bakan ve 700'den fazla milletvekili ile dünyanın en karmaşık politik sistemlerinden birine sahip.

Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin üyelerini görevden alma ve ihtiyaç durumunda yasa çıkarma gibi geniş yetkilere sahip Yüksek Temsilcilik, işgal valisine benzer pozisyonu ile uluslararası toplumun Bosna Hersek'in idaresinde söz sahibi olmasına imkân veriyor.

BOSNA-HERSEK
FEDERASYONU
(FBIN)

Dayton Anlaşması'yla oluşturulan karmaşık sistemin en büyük garabetlerinden biri, sömürge valisi gibi çalışan "Yüksek Temsilci"dir.

edildiği için Kosova'nın bağımsızlığını tanıyamamaktadır. Ülkenin geleceği açısından önemli olan AB'ye üyelik her üç kesim tarafından desteklenirken, NATO üyeliği ise Sırlar tarafından desteklenmediği için askıda kalmıştır.

Dayton Anlaşması'yla oluşturulan bu karmaşık sistemin en büyük garabetlerinden biri ise, sömürge valisi gibi çalışan "Yüksek Temsilci"dir. AB Konseyi ve BMGK tarafından atanan geniş yetkilerle donatılmış yabancı bir diplomat olan bu temsilci, Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin üyeleri dâhil ülkedeki tüm diğer devlet yetkililerini görevden alma ve yasalarda değişiklik yapma hakkına sahiptir. Örneğin, 2001 yılında Hırvatların Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi

Ante Jelavic, dönemin yüksek temsilcisi tarafından görevden alınmıştır.⁵⁹

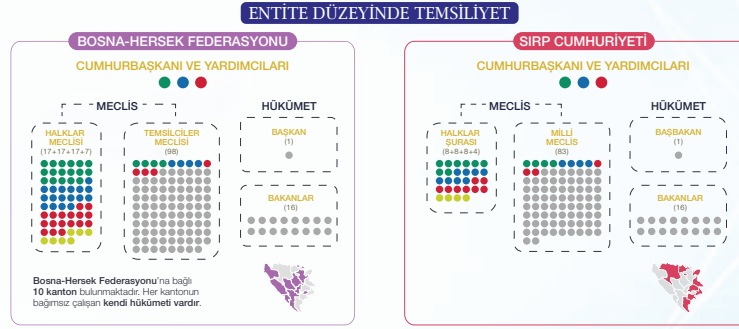
Sistemin tıkanıldığı bir diğer nokta, yürütme organı olan Bakanlar Kurulu'dur. Başbakan konumundaki Bakanlar Kurulu Başkanı, Cumhurbaşkanlığı Konseyi tarafından aday gösterilmekte ve Temsilciler Meclisi'nce onaylanmaktadır. Bu isim daha sonra etnik topluluklar arasında eşit şekilde paylaştırılmış dokuz bakandan oluşan Bakanlar Kurulu'nu belirlemektedir. Ancak bu uzlaşılardan sağlanması oldukça uzun zaman almaktadır. Örneğin Ekim 2018'deki genel seçimlerinden 14 ay sonra hükümet için uzlaşa sağlanabilmiştir. Bu süre 2010 seçimlerinde 16 ayı bulmuştur.

Benzer sorunlar parlamento yapısında da yaşanmaktadır. Bosna-Her-

POLİTİK SİSTEM(SİZLİĞ)i!

Dayton Anlaşması sonucu ülke, **Bosna-Hersek Federasyonu (FBiH)** ile **Sırp Cumhuriyeti (RS)** entitelerine ve özel statüdeki **Brčko Bölgesi**'ne ayrıldı.

SORUNLAR

Mevcut siyasi sistem ülkenin **toprak bütünlüğünü tehdit ediyor.**

Yönetimin farklı katmanlarda paylaştırılması, **ülkenin tek devlet gibi hareket etmesine engel oluyor.**

Devlet gelirlerinin ve uluslararası yardımların önemli bir kısmı, sistemin **finanse edilmesi için kullanılıyor.**

Sistemsizlik **yolsuzlukların** artmasına sebep oluyor.

İstikrarsız ortam yatırımcıları **tedirgin ediyor.**

Farklı eğitim müfredatları, **nefretin genç nesiller arasında aktarılmasına yol açıyor.**

sek Parlamentosu; Temsilciler Meclisi ve Halklar Meclisi olmak üzere iki kanattan oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi'nde yer alan 42 delegeden 28'i Bosna-Hersek Federasyonu, 14'ü ise Sırp Cumhuriyeti içindeki halk tarafından seçilmektedir. Bu meclisten herhangi bir kararın geçmesi için en az üçte ikilik çoğunluk gerekmektedir. Halklar Meclisi ise beş Boşnak, beş Hırvat ve beş Sırp olmak üzere toplam 15 delegeden oluşmaktadır. Boşnak ve Hırvat delegeler Bosna-Hersek Federasyonu Halklar Meclisi'nden sadece Boşnak ve Hırvatların oyuyla Sırp delegeler ise Sırp Cumhuriyeti Millî Meclisi tarafından seçilerek gönderilmektedir. Halklar Meclisi, daha önce Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilen bir kararı veto etme yetkisine sahiptir.

Sırp Cumhuriyeti'nde ise parlamento görevini Millî Meclis üstlenmektedir. Millî Meclis'in üç kurucu halktan herhangi birinin millî menfaatlerini ilgilendiren konularda çıkardığı yasaları ve aldığı kararları görüşmek ve nihai karara bağlamak için bir de Halklar Şurası bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı Konseyi'ndeki üç cumhurbaşkanına ek olarak her iki entitenin kendi cumhurbaşkanları ve üç kurucu halktan oluşan ayrı bakanlar kurulları vardır.

Bunlara ek olarak Bosna-Hersek sınırları içerisinde yer alan tüm kantonların kendi başkanı, meclisi ve hükümeti bulunması, sistemi daha da içinden çıkılmaz bir hâle getirmektedir. Bu karmaşıklığın sonucu olarak Bosna-Hersek Cumhuri-

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde 5 cumhurbaşkanı, 16 parlamento, 13 hükümet, 130'un üzerinde bakan ve yüzlerce milletvekili bulunmaktadır.

Mostar Köprüsü'nün Birleştiremediği Halklar

Bosna-Hersek'te 1992-1995 yıllarında yaşanan savaşın ardından altı belediyeye bölünen ve bu şekilde yönetilen Mostar'daki bölünmüşlüğü sona erdirmek üzere 2004 yılında kentin statüsünde bazı değişiklikler yapılmıştır. Yeni düzenleme ile Mostar tek belediye hâline getirilmiş; icranın başı belediye başkanı, yasama organı ise şehir konseyi olarak belirlenmiştir. Ancak söz konusu düzenlemenin Hırvat ve Boşnakların karşı çıkması nedeniyle hâlâ onaylanamaması, kentteki birçok sorunu çözümsüz hâle getirmektedir. Statüyle ilgili bu problem aşılamadığından 2008 yılından bu yana şehirde yerel seçim yapılamamaktadır.

yeti'nde 5 cumhurbaşkanı, 16 parlamento, 13 hükümet, 130'un üzerinde bakan ve yüzlerce milletvekili bulunmaktadır.

Kurulan bu karmaşık sistemin ülke için birçok olumsuz sonucu vardır. Öncelikle anayasanın ülkenin parçalanmasına ön hazırlık sayılabilecek bir şekilde düzenlenmiş olması (iki entiteli) önemli bir tehdit unsurudur. Örneğin Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi Sırp Milorad Dodik, Bosna Sırp Cumhuriyeti'nin Bosna-Hersek'ten bağımsızlığını ilan ederek uzun dönemde Sırbistan ile bütünleşmek isteğini açık bir şekilde belirtip bu yönde adımlar atarken, hiçbir yaptırımla karşılaşmamaktadır. Bir diğer kurucu halk olan Hırvatlar da yoğun olarak bulundukları bölgelerin Bosna-Hersek'ten ayrılmasını istemektedirler; ancak bu isteklerinin yakın bir gelecekte gerçekleşmesinin mümkün olmadığına farkında olduklarından, bu hedef doğrultu-

sunda ilk adım olarak üçüncü bir entite talebinde bulunmaktadır. Bu tarz talepler Boşnaklar ve uluslararası toplum tarafından kesin bir şekilde reddedilmektedir.

Diğer taraftan Bosna-Hersek her ne kadar görünüşte tek bir devlet olsa da iki entiteye dayanan yönetim yapısı, halkın kendini farklı devletlerin vatandaşları gibi hissetmesine neden olmaktadır. Bu da ülkenin bölünmüşlüğüne pekiştirmekte ve entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Birbiriyle etnik çatışma yaşamış Boşnak, Hırvat ve Sırlardan birer kişinin dönemsel olarak devlet başkanlığı yaptığı bu sistem yerine, etnik azınlıklara "azınlık haklarının" tanıdığı ve devlet başkanlığı görevini sadece Boşnakların yürüttüğü bir sistemin inşa edilmesi, şüphesiz ülkede daha dengeli bir düzenin kurulmasına yardım edecektir. Ancak bu yönde bir anlaşmaya varılması şimdilik imkânsızca yakın görünmektedir.

Karmaşık devlet yapısı ve kamu personel sayısının oldukça fazla olması, devlet gelirlerinin ve uluslararası yardımların önemli bir kısmının ülkenin kalkınmasını sağlayacak alanlardan ziyade devlet sisteminin finanse edilmesi için kullanılmasına neden olmaktadır. Ayrıca ülkede sistemden kaynaklı yolsuzluklar da had safhadadır.

Bu zaaf, dış yatırımcıları tedirgin etmekte ve ekonomik açıdan ülkenin kalkınması önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır. Ekonomik durumun kötü, işsizlik oranlarının hayli yüksek olduğu Bosna-Hersek'te, özellikle yeni nesil yoğun bir şekilde ülkeyi terk etmektedir. Yaşanan göçler ülkedeki mevcut nüfus tartışmalarını da alevlendirmektedir. Örneğin 2013 yılında yapılan ve sonuçları ancak üç yıl sonra açıklanabilen son nüfus sayımında, Boşnakların toplam nüfus içerisindeki oranı %50,1 olarak çıkmıştır. Boşnakların toplam nüfus içerisindeki payı-

nın psikolojik sınır olan %50'nin altına düşmesi, ülkedeki çoğunluk statülerini kaybetmelerine, dolayısıyla da Hırvat ve Sırlara karşı sahip oldukları en büyük kozu yitirmelerine sebep olabilir.

Bu karmaşık sistem, eğitim alanına da sorunlara yol açmaktadır. Örneğin ülkedeki üç kurucu halk (Boşnak, Hırvat ve Sırlar) farklı eğitim müfredatı kullanmaktadır. Bundan dolayı da aynı okulda, farklı milletlerden öğrenciler, farklı sınıflarda, ayrı dersler görmektedir. "Tek Çatı Altında İki Okul" sisteminde; tarih, edebiyat, dil gibi dersler öğrencilerin kendi etnik kökenlerinden olan öğretmenler tarafından verilmektedir. Bu sistem, ülkedeki etnik tansiyonu düşürmek yerine, nefretin yeni nesillere aktarılmasına sebep olmaktadır.⁶⁰

Ülkedeki sistemin en büyük zaaf- larından biri, dışarıdan müdahaleye açık olmasıdır. Örneğin Sırbistan'ın Bosna'daki Sırp Cumhuriyeti, Hırvatistan'ın da Bosna-Hersek'teki Hırvatlar üzerinde nüfuzu bulunmakta ve bu sayede buraların iç işlerine kolayca müdahale edebilmektedirler. Ülke aynı zamanda uluslararası aktörlerin de müdahalesine çok açıktır. Örneğin bağımsızlık talebindeki Sırp- ların arkasında koşulsuz şartsız Rusya dururken, mevcut durumu korumaya çalışan Batılı güçler bu talebe karşıdır. Boşnakların yanında yer alan Türkiye de Bosna-Hersek'in toprak bütünlüğünün korunması adına politikalar izlemekle birlikte, sorun hâline gelen Dayton Anlaşması'nın güncellenmesi gerektiğini savunmaktadır.

KOSOVA-SIRBİSTAN DİYALOG SÜRECİ

❖ Bosna-Hersek ile aynı kaderi paylaşan Kosova da bağımsızlığını kanlı bir savaşla elde etmiş olup hâlen devletleşme sürecini tamamlamamıştır. Savaştan sonra sekiz yıl süren uluslararası yönetimin ardından 17 Şubat 2008'de Kosova Parlamentosu tarafından bağımsızlık kararı alınmıştır.

Ülkenin bağımsızlığı, Sırbistan'ın yanı sıra BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya ve Çin tarafından da tanınmamıştır. Bu durum Kosova'nın uluslararası kuruluşlara üye olmasını engellemektedir. Ayrıca İspanya, Yunanistan, Romanya gibi AB ülkeleri de kendi topraklarındaki bazı sorunlara emsal gösterilme ihtimaline karşın, Kosova'nın bağımsızlığını tanımamaktadır. Bu da Kosova'nın AB üyelik sürecini etkilemektedir.

Söz konusu sorunların aşılması için ilk adım olarak Kosova ve Sırbistan arasındaki ilişkilerin normalleşmesi

gerekmektedir. Bu bağlamda AB'nin arabuluculuğunda 2011 yılında Kosova-Sırbistan diyalog süreci başlatılmıştır. Kosova'nın statüsünün ele alındığı diyalog sürecinde asıl amaç, tarafların uzlaşması adına uygun bir zemin hazırlamaktır. Ancak Sırbistan'ın hiçbir şart altında Kosova'nın bağımsızlığını tanımayacağına dair söylemi, diyalog sürecinin hedefine ulaşmasına engel olmaktadır.

Diyalog sürecinde en çok tartışılan konulardan ilki, Kosova'da yaşayan Sırp azınlığın sahip olacağı imtiyazlar; ikincisi ülkeler arasında toprak takası gerçekleşmesi meselesidir.

Birinci konuyla ilgili sorunun sebebi, 19 Nisan 2013 tarihinde Kosova ve Sırbistan arasında imzalanan 15 maddelik mutabakatıdır. Mutabakatla Kosova'da Sırp Belediyeler Birliği kurulması yönünde bir karar alınmıştır. Bu karara göre, ülke nüfusunun %5'ini oluşturan Sırp- ların, yüz ölçümü bakımından Koso-

Kosova'nın bağımsızlığı, Sırbistan'ın yanı sıra BM Güvenlik Konseyi daimi üyelerinden Rusya ve Çin tarafından da tanınmamıştır. Bu durum Kosova'nın uluslararası kuruluşlara üye olmasını engellemektedir.

Kosova hükümetinin hâlihazırda idaresini sağlayamadığı bir bölgenin Sırbistan'a verilmesi, aslında ülke içi bir sorunun ortadan kalkması olarak düşünülse de savaşı kazanılmış toprakların masada kaybedilmesinin verdiği hoşnutsuzluk ve yer altı madenleri açısından zengin bir bölgenin yitirilmesi, Kosova'da hiçbir hükümetin kolaylıkla yönetemeyeceği bir krizi tetikleyebilir.

Kaynak: Zdravkovski Aleksandar, Sabrina P. Ramet, "The Proposed Territorial Exchange between Serbia and Kosovo", *Insight Turkey*, Şubat 2019.

va'nın %30'unu yönetmesi öngörülmüştür. Ayrıca kurulacak olan belediye birliğinin sınırları içerisinde kalan doğal maden kaynakları ve turistik mekânlar da bu birliğe bırakılmıştır. Bu karara karşı çıkanlar, böyle bir girişimin kabul edilmesi hâlinde tıpkı Bosna-Hersek'teki ucube sistemin benzerinin Kosova'da da kurulacağını ve bağımsız hiçbir siyasi kararın alınma imkânının kalmayacağını savunmaktadır.

İkinci ve günümüzde en çok tartışılan konu ise; iki ülke arasındaki "toprak değişimi" meselesidir. Bu tartışmanın gündeme gelmesine, Kosova Cumhurbaşkanı Haşim Taçi ve Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić'in söylemleri neden olmuştur. Her ne kadar konu hakkında resmî bir açıklama yapılmasa da Kosova'nın kuzeyinde Sırların yoğun olarak yaşadığı Kuzey Mitrovitsa'nın Sırbistan'a, buna karşın Sırbistan'ın güneyinde Arnavutların yoğun olduğu Preşova Vadisi'nin de Kosova'ya verilmesi üzerinde bir anlaşmaya varılmak istendiği yönünde iddialar vardır.

Kosova hükümetinin hâlihazırda idaresini sağlayamadığı bir bölge-

nin Sırbistan'a verilmesi, aslında ülke içi bir sorunun ortadan kalkması olarak düşünülse de savaşı kazanılmış toprakların masada kaybedilmesinin verdiği hoşnutsuzluk ve yer altı madenleri açısından zengin bir bölgenin yitirilmesi, Kosova'da hiçbir hükümetin kolaylıkla yönetemeyeceği bir krizi tetikleyebilir. Zira bölgenin bırakılması aynı zamanda Balkanlar'ın en büyük madenlerinden biri olan Trepça'dan da vazgeçmek anlamına geldiğinden bu kolay kabullenilecek bir durum değildir. Yine ülke için hayati önem taşıyan hidroelektrik santralin bulunduğu Uyman (Gazivode) Barajı da bu bölgede yer almaktadır.

Diğer taraftan Kosova'yı hâlihazırda zaten kendi toprağı olarak gören ve söylemlerinde de bunu ortaya koyan Sırbistan açısından Kuzey Mitrovitsa bölgesinin topraklarına resmen dâhil edilmesi meselesi, sadece formaliteden ibaret bir adımdır. Öyle ki geçtiğimiz dönemde Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vučić bölgeye bir ziyarette bulunmuş, ancak bu ziyarete Kosovalı hiçbir hükümet görevlisi eşlik etmemiştir; bu durum Kosova'da ciddi tartışmalara neden olmuştur. Bu

bağlamda Kuzey Mitrovitsa'nın Kosova'ya bağlı ancak Sırbistan kontrolünde bir bölge olarak kalmasının stratejik olarak Sırbistan açısından hâlihazırda oldukça avantajlı bir durum olduğu da açıktır.

Buna karşın Sırbistan'ın Makedonya'ya açılan sınır kapısının ve önemli otoyollarından birinin bulunduğu Preşova Vadisi'nin Kosova topraklarına dâhil edilmesi ise, Sırpların kesinlikle tavize yanaşmayacakları bir konudur.

Kosova ve Sırbistan arasında etnik kökene dayalı bu tarz bir toprak değişiminin diğer Balkan ülkelerini de olumsuz etkileyeceğine kuşku yoktur. Avrupa'nın da sıcak bakmadığı böylesi bir seçeneğe şimdilik sadece ABD'nin ılımlı yaklaştığı iddia edilmektedir.

Kasım 2018'de, toprak değişimi tartışmalarının yaşandığı günlerde, Kosova-Sırbistan diyalog süreci, dönemin Kosova Başbakanı Ramush Haradinay'ın Sırbistan ve Bosna-Hersek'e Kosova'nın bağımsızlığını tanınamaları sebebiyle %100 gümrük vergisi uygulama kararı almasıyla çıkmaza girmiştir. Bu karar üzerine Sırbistan, gümrük vergilerinin bu şekilde uygulanması hâlinde Kosova yönetimi ile herhangi bir diyalog süreci yürütülmeyeceğini açıklamış; ancak Kosova bu konudaki kararını değiştirmemiştir.

Kosova'nın en büyük sorununun Sırbistan ile tıkanan diyalog süreci olduğu düşünülse de Kosova halkı açısından bu konu ikincil bir meseledir. Kosovalılar için temel sorun; ekonomik kriz, sağlık hizmetlerinin kalitesi, eğitim, işsizlik ve bunların tetiklediği yolsuzluk iddiaları gibi sosyoekonomik sıkıntılardır.⁶¹ Halkın en büyük şikâyetleri arasında yer alan AB'ye vizesiz seyahat edebilme hakkı ise, ayrı bir tartışma konusudur. Bu konuda öne sürülen koşullardan biri Kara-

dağ ve Kosova arasında sınırların yeniden belirlenmesi yönündeki anlaşma şartıdır. Bu şart 21 Mart 2018'de Kosova Meclisi tarafından onaylanmış olsa da Kosovalılar hâlen AB ülkelere vizesiz seyahat edememektedir.

Kosova'nın son dönemdeki siyasi istikrarını ve AB ile ilişkilerini etkileyen en ciddi kriz alanı ise, 1998-2000 yılları arasında yaşanan Kosova Savaşı sırasında işlenen suçları araştırmak üzere bir Kosova Savaş Suçları Mahkemesi'nin kurulması meselesidir. Mahkeme Kosova'nın aldığı olumlu karar neticesinde kurulmuş ve 2019 yılından itibaren 40'in üzerinde eski UÇK mensubunu ifade

Kosova ve Sırbistan arasında etnik kökene dayalı bir toprak değişiminin diğer Balkan ülkelerini de olumsuz etkileyeceğine kuşku yoktur.

vermek üzere davet etmiştir. Çağrılan kişiler arasında dönemin Kosova Başbakanı Ramush Haradinay'ın da olması, ülkede yeni bir siyasi krizi tetiklemiştir. Haradinay "mahkemeye başbakan olarak değil, sade bir Kosova vatandaşı olarak çıkmak adına görevinden istifa ettiğini" açıklamınca, ülkede erken seçime gidilmiştir.

Ekim 2019'daki seçimleri uzun yıllar muhalefette kalan Vetevendosje Hareketi kazansa da seçim sonuçları Vetevendosje'nin hükümeti tek başına kurması için yeterli olmamıştır.

Ülkede çok sayıda siyasi parti olması ve 120 sandalyeden oluşan Kosova meclisinde 20 sandalyenin azınlıklar için ayrılması, tek başına hükümet kurmayı zorlaştıran sebeplerin başında gelmektedir. Seçimler sonrasında dört ay süren koalisyon görüşmeleri sonucunda Vetevendosje Hareketi lideri Albin Kurti Kosova'nın yeni başbakanı olmuştur. LDK ile kurulan koalisyon hükümeti, 120 milletvekilinin 86'sının güvenoyunu almayı başarmıştır. Vetevendosje ve LDK saflarından altışar bakanın görev alacağı hükümette Sırlardan iki ve Boşnaklardan da bir bakan yer almaktadır.

Azınlık partilerine ihtiyaç bırakmayan son seçim sonuçları, oyların %6,2'sini almayı başaran Sırp Listesi'ni de etkisiz kılmıştır. Bu duru-

mun getirdiği özgüvenle Vetevendosje lideri Kurti, yaptığı açıklamada, kurulacak olası hükümette, kanunen mecburi olduğu için, Sırp toplumundan bir bakan olacağını, ancak söz konusu bakanın Sırp Listesi'nden olmayacağını söylemiştir. Yeni denklemin içinde eski UÇK komutanlarının da hükümet içine alınıp alınmayacağı yoğun tartışmalara sebep olmaktadır. Ayrıca ülkenin en büyük sorunu olan diyalog sürecinin mütekabiliyet esasına göre devam etmesi gerektiğini savunan Kurti'nin bundan sonra diyalog sürecini nasıl yöneteceği de merak edilmektedir. Bu noktada göz ardı edilmemesi gereken konu, devletleşme sürecini tamamlayamamış olan Kosova'nın uluslararası desteğe duyduğu ihtiyaçtır.

GÜNEYİN “KUZEY MAKEDONYA”SI

Kuzey Makedonya, Balkan ülkeleri arasındaki siyasi fay hatlarından biridir. Sahip olduğu çoklu etnik yapının oluşturduğu sorunlar ve komşu ülkelerle yaşadığı tarihî kimlik konusuna dair anlaşmazlıklar, Kuzey Makedonya'nın istikrarını etkilemektedir.

8 Eylül 1991'de yapılan referandumun ardından 17 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan eden Makedonya'ya, Aralık 1992'de BM Güvenlik Konseyi'nin 795 sayılı kararı ile UNPROFOR Makedonya Komutanlığı adı altında bir “Çatışma Önleme Gücü” yerleştirilmiştir.⁶² Bu karar, Makedonya'nın komşularıyla, özellikle eski Yugoslavya Cumhuriyeti ve Arnavutluk ile olan sınırlarını izlemek amacıyla alınmıştır. Makedonya'ya böylesi bir birliğin yerleştirilmiş olması, bölgedeki diğer ülkelerde yaşanan çatışmaların Makedonya'da yaşanmamasının en büyük nedenleri arasında gösterilmektedir.

Bağımsızlık sonrasında ülkenin istikrarını etkileyen iki temel sorun ala-

nı dikkat çekmiştir. Bunlardan biri nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Arnavutların azınlık hakları, diğeri ve daha karmaşık olanı ise ülkenin ismi meselesidir.

2001 yılında Makedonlar ve Arnavutlar arasında yaşanan iç çatışma, Ohri Çerçeve Anlaşması'nın imzalanmasıyla sona ermiştir. Anlaşma ile Arnavutlar başta olmak üzere Makedonya'da yaşayan bütün azınlıkların siyasi ve hukuki statülerinin iyileştirmesi amaçlamıştır. Anlaşmayla herhangi bir şehir ya da belediye de, halkın %20'den fazlasının konuştuğu bir dilin resmî dil olması kabul edilmiş ve bu çerçevede Arnavutça'nın da ülkedeki resmî dillerden biri olması sağlanmıştır. Bu alanda temel bazı ilerlemeler kaydedilmesine rağmen Arnavutça'nın ülke genelinde resmî dil olarak kabul edilmesini öngören “Dillerin Kullanımı Yasası” çatışmaların sona ermesinden yaklaşık 18 yıl sonra, 11 Ocak 2018'de meclis tarafından onaylan-

Bağımsızlık sonrasında ülkenin istikrarını etkileyen iki temel sorun alanı dikkat çekmiştir. Bunlardan biri nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan Arnavutların azınlık hakları, diğeri ve daha karmaşık olanı ise ülkenin ismi meselesidir.

miş ve 14 Ocak 2019 tarihinde de yürürlüğe girmiştir.⁶³

Makedonya için son derece hayati olan bir diğer mesele ise ülkenin ismi ile ilgilidir. Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bağımsızlığını ilan eden Makedonya'nın ismi, bayrağı, tarihi ve ulusunun varlığı, sınırları içerisinde aynı isme sahip bir bölgesi bulunan Yunanistan tarafından her zaman reddedilmiştir. Makedonya Anayasası'nın yayımlacı olduğunu ileri sürerek tepki gösteren Yunanistan, ayrıca bağımsızlığının ilanından sonra Makedonya'nın ilk bayrağında yer alan ve bir Yunan sembolü olduğu kabul edilen "Vergina Güneşi"nin kullanılmasına da karşı çıkmıştır. Bayrak sorunu ve Makedonya Anayasası'ndaki yayımlacı maddeler meselesi, 1995 yılında imzalanan Geçici Anlaşma ile çözüme kavuşturulmuştur. Bu anlaşma neticesinde Makedonya bugünkü bayrağını kullanmaya başlamış ve anayasasındaki bazı maddeleri de kaldırmıştır. Ayrıca aynı anlaşma gereği Yunanistan, Makedonya Cumhuriyeti'nin isminin uluslararası anlaşmalarda ve üyeliklerde "Eski Yugoslavya Cumhuriyeti Makedonya" (FYROM) olarak kabul edilmesi durumunda veto etmeyeceğini de beyan etmiş, ancak bu sözüne rağmen Makedonya'nın NATO ve AB üyelik süreçlerini, ismini tanımadığı gerekçesi ile sürekli veto etmiştir.

Yunanistan ile Makedonya arasında yapılan müzakereler, 17 Haziran 2018 tarihinde imzalanan anlaşmayla karara bağlanmıştır. Buna göre ülke isminin Kuzey Makedonya olarak değiştirilmesi, ülke dilinin Makedonca olarak kabul edilmesi ve vatandaşlarının da Kuzey Makedonya Cumhuriyeti vatandaşı olarak tanınması konusunda anlaşma varılmıştır.

Bu süreçte -hem "Dillerin Kullanımı Yasası" hem de isim değişikliğini

öngören Prespa Anlaşması'nın imzalanması öncesinde ve sonrasında- ülkede önemli siyasi ve toplumsal kırılmalar yaşanmıştır. Örneğin 2006 yılından itibaren popülist söylemlerle ve Makedon kimliğinin tehdit altında olduğu iddialarıyla 10 yıl boyunca hükümette kalmayı başaran Makedon milliyetçi sağ eğilimli İç Makedon Devrimci Örgütü-Makedonya Ulusal Demokratik Birliği (VMRO-DPMNE) hakkında -son kazandığı 2014 seçimlerinin ardından- dönemin muhalefet lideri Zoran Zaev, elinde yabancı istihbarat servislerden aldığı yolsuzluk, rüşvet ve diğer suçlarla ilgili kayıtlar bulunduğunu söyleyip hükümetin istifa etmesini istemiştir. Söz konusu talebin hükümet tarafından reddedilmesinin ardından muhalefet, "Makedonya Hakkında Gerçekler" ismiyle bazı ses kayıtlarını yayımlamaya ve eş zamanlı olarak da hükümet karşıtı protestolar düzenlemeye başlamıştır.

Yaşanan olaylar neticesinde, uluslararası aktörlerin de devreye girmesiyle, ülkenin erken seçimlere gitmesi ve yayımlanan ses kayıtlarıyla ortaya çıkan olayların incelemesi için "Özel Yetkili Savcılık" kurulması ka-

Soğuk Savaş'ın bitmesiyle bağımsızlığını ilan eden Makedonya'nın ismi, bayrağı, tarihi ve ulusunun varlığı, sınırları içerisinde aynı isme sahip bir bölgesi bulunan Yunanistan tarafından her zaman reddedilmiştir.

rarı alınmıştır. Akabinde 2016 yılında gerçekleştirilen son seçimlerde, her ne kadar en fazla oyu yine VMRO-DPMNE almış olsa da, hükümetin kurulabilmesi için kilit pozisyon-
da olan Arnavut partilerin sosyal de-

mokratlarla anlaşması, ülkedeki denklemini bir kez daha değiştirmiştir. Bu gelişmeler üzerine cumhurbaşkanı, hükümeti kurma görevini muhalefet liderine vermeyeceğini açıklamış; mecliste çoğunluğu sağlayan milletvekilleri bu karara rağmen 27 Nisan 2017 tarihinde, 2001 yılında Makedonlara karşı yaşanan UÇK komutanı Talat Caferi'yi meclis başkanı olarak seçmiştir. Bu seçimin ardından meclis önünde toplanan VMRO-DPMNE taraftarları, meclis binasını basarak milletvekillerini darp etmiştir.

Ülke demokrasi tarihine kara bir leke olarak düşen bu olayın ardından cumhurbaşkanı hükümeti kurma görevini muhalefet lideri Zaev'e vererek Makedonya'da yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. Sosyal demokratların ve Arnavutların koalisyonu ile kurulan ve AB'nin desteğini arkasına alan hükümet, ülkenin uzun yıllar boyunca üstesinden gelemediği sorunları radikal kararlar alarak çözmeye başlamıştır. Yukarıda bahsi geçen Arnavutçanın ülke genelinde resmî dil olarak kullanılması ve isim değişikliği kararları yanı sıra, bir diğer komşu olan Bulgaristan ile de İyi Komşuluk Anlaşması imzalanmıştır.

AB ve NATO üyesi olabilmek için ismini bile değiştiren Makedonya, Kasım 2019'da Fransa'nın veto etmesi sebebiyle AB ile müzakere süreci-
ne başlayamamıştır. Bu kararın ardından Başbakan Zoran Zaev, 2020 yılı başında istifa ederek 12 Nisan 2020'de erken seçimlere gidileceğini açıklamıştır.

Öngörüldüğü üzere Nisan 2020'de seçimlere gidilmesi, aynı dönemde yapılması planlanan nüfus sayımının ertelenmesine neden olabilir. Uzun yıllardır yapılamayan nüfus sayımının sonuçları, ülkedeki tüm halklar için önem arz etmektedir. Çünkü yukarıda da belirtildiği üzere; Ohri Çerçeve Anlaşması'na göre, milletlerin nüfus içerisinde sahip oldukları pay %20'nin üzerinde ise, o bölgede ya da şehirde azınlıkların konuştuğu dil resmî dil statüsü kazanmaktadır. Aynı anlaşma uyarınca, her etnik grup genel nüfus içerisindeki oranına göre kamuda personel bulundurabilmektedir. Bu noktada Arnavut, Türk ya da diğer etnik azınlıklardan birinin mensubu olmadıkları hâlde bazı kişiler, kamu personeli olabilmek için belirli bir azınlık grubun üyesi olduklarını iddia edebilmektedir.

Önceki hükümet hakkındaki yolsuzluk iddialarını araştırmak üzere kurulan özel yetkili savcılık halkın en çok güvendiği kurumdu. Öyle ki Makedonyalıların %63'ünün özel yetkili savcılığın yürüttüğü soruşturmaları desteklediği ve devam etmesi gerektiğine inandığı belirtilmekteydi.⁶⁴ Hem kamuoyunun hem de Avrupa'nın sınırsız desteğini arkasına alan özel yetkili savcılık, eski başbakan Nikola Gruevski başta olmak üzere birçok etkili siyasi figür hakkında soruşturma başlatmıştır. Gruevski, hakkında verilen hapis kararı sonrasında, Kuzey Makedonya'dan yasa dışı yollarla Macaristan'a kaçıp siyasi iltica talebinde bulunmuştur.

Makedonya'da Arnavutların Önemi ve Değişen Dengeler

Kuzey Makedonya'da halk her zaman kendi soydaşları tarafından kurulan partilere oy vermiştir. Ancak 2016 yılında yapılan son genel seçimlerde bu konuda bir ilk yaşanmıştır. Bu seçimlerde Makedon partisi olan SDSM, Arnavut asıllı seçmenlerden 70.000 civarında oy almayı başarmıştır. Tabii bu başarının ardında sadece SDSM'nin tüm halkı kapsayıcı ve gelecek hakkında ümit verici vaatleri yoktur. Arnavut partilerin seçmeni tatmin edecek programlar üretememesi, Arnavutların yaşam standardında gözle görülür bir iyileşme olmaması, ikinci sınıf vatandaş muamelesi görmeleri, hükümette bulunan Arnavut partilerin Arnavutların haklarını yeterince savunmadığına dair inanç vb. faktörler, Arnavut seçmenlerin Makedon partisine oy vermesine neden olmuştur.

Makedonya'da, Bosna-Hersek ve Kosova'da olduğu gibi kökleri geçmişe dayanan tarihî bir sorun bulunmasa da ülke için temel yapısal sorunlar söz konusudur. Örneğin kısa süre önce ismini değiştirmiş olmasına rağmen hâlen belli bir kazanım elde edememesi, ülkede yeni krizlerin yaşanmasına neden olabilir.

Öte yandan yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma gibi suçları araştırması için görevlendirilen özel yetkili savcının çok kısa bir süre sonra rüşvet alma suçundan sanık olarak yargılanması, ülke adına üzüntü verici bir durum olmuştur. Savcı Katıca Janeva, sanık iş adamlarından cezalarının hafifletilmesi adına maddi yarar sağladığı ortaya çıkınca, meclis tarafından görevinden alınıp tutuklanmıştır.

Kısacası Makedonya’da, Bosna-Hersek ve Kosova’da olduğu gibi kökleri geçmişe dayanan tarihî bir sorun bulunmasa da ülke için temel yapısal sorunlar söz konusudur. Örneğin kısa süre önce ismini değiştirmiş olmasına rağmen hâlen belli bir kazanım elde edememesi, ülke-

de yeni krizlerin yaşanmasına neden olabilir. Bunun yanında ülke içindeki etnik sıkıntılar, yolsuzluk ve sosyoekonomik sorunlar da önemli kriz alanları olarak durmaktadır.

SANCAK MESELESİ

Boşnak Müslümanların yaşadığı Sancak bölgesi, Osmanlı döneminde Novi Pazar (Yeni Pazar) merkezli bir sancak olması sebebiyle bu ismi almıştır. Osmanlı sonrasında bölge, önce 1918-1929 yılları arasında Sırp-Sloven-Hırvat Krallığı’nın, akabinde 1941 yılına kadar Yugoslavya Krallığı’nın kontrolüne girmiş, ardından 1945’te kurulan komünist Yugoslavya’nın sınırları içinde kalmıştır. 1991 sonrasında statüsü yeniden tartışma konusu olan Sancak bölgesi, bu tarihten sonra Sırbistan ile Karadağ arasında kalmıştır. 2006 yılında Karadağ’ın Sırbistan’dan bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte Sancak da ikiye bölünmüştür. Doğu Sancak olarak bilinen bölge Sırbistan sınırları içerisinde yer alırken, batısı ise Karadağ’da kalmıştır.

Sancak bölgesi bir bütün hâlinde düşünüldüğünde toplam yüz ölçümü 8.687 kilometrekare ve toplam nüfusu 450.000’in üzerindedir. Bölgedeki Müslümanların sayısı 365.000 civa-

rında olup nüfusun %81,1’ini oluşturmaktadır.⁶⁵

Sancak Boşnaklarının Sırbistan içerisindeki en yüksek temsilci organı, Boşnak Millî Konseyi’dir. Söz konusu konsey, 11 Mayıs 1991 tarihinde Sancak Müslüman Millî Konseyi (MNVS) adı altında Sancaklı Müslümanlar tarafından kendilerini temsil edecek bir resmî kurum olması adına kurulmuştur. MNVS’nin 25-27 Ekim 1991 tarihinde Sancak’ın siyasi özerkliği konusunda gerçekleştirdiği referandumda bölge halkının %70,19’u katılmıştır. Referanduma katılanların %98,9’u da özerklik ilan edilmesi yönünde oy kullanmıştır.⁶⁶ Referandum sonucunda bölgedeki hâkimiyetini kaybetme endişesi duyan Sırbistan, Sancak bölgesini sıkı denetim altında tutarak Müslümanlara ikinci sınıf muamelesi yapmaya başlamıştır. Sancaklı Müslüman liderlerden Suleyman Uglyanin üç senelik bir sürgüne tabi tutulmuştur. Miloşević rejiminin sona ermesinden sonra Sancak üzerindeki baskılar

2006 yılında Karadağ’ın Sırbistan’dan bağımsızlığını ilan etmesiyle birlikte, Sancak da ikiye bölünmüştür. Doğu Sancak olarak bilinen bölge Sırbistan sınırları içerisinde yer alırken, batısı ise Karadağ’da kalmıştır.

azalmış ve Boşnaklar ulusal siyasette daha fazla yer almaya başlamıştır.⁶⁷

Bölgedeki siyasi tablo da iyileşme olmasına rağmen Sancak, özerklik statüsünü hâlâ elde edememiştir. Sancak lideri Suleyman Uglyanin son dönemde yeniden bölgenin “kendine ait yasama, yürütme ve yargı organları olan özel bir siyasi bölge” statüsüne sahip olması gerektiği talebini dile getirmeye başlamıştır. Uglyanin, Sancak sorununa beş yıl içerisinde çözüm bulunmadığı takdirde, Sancak’taki hem Boşnakla-

rın hem de Arnavutların yok olacağını iddia etmektedir.⁶⁸

Sırbistan ve Karadağ arasında siyasi olarak ikiye bölünmüş durum-

daki Sancak Müslümanları, 2007 yılında ortaya çıkan müftülük kriziyle sosyolojik olarak da bölünmüştür. Sancak’ta önemli din adamlarından biri olan Muamer Zukorliç, 27 Mart 2007 tarihinde “Sırbistan İslam Birliği Meşihati” adıyla yeni bir oluşum kurmuştur. Ancak bu oluşuma öncülük eden Zukorliç’e tepki gösteren din adamlarının “Sırbistan İslam Birliği” (IZS) adı altında birleşmesi ile toplum bölünmüş ve ayrışmanın ardından bölgedeki camilerin yönetimi, imamların ataması gibi meseleler taraflar arasındaki gerilimi arttırmıştır. Günümüze kadar iki tarafı barıştırmak adına Türkiye’nin de yer aldığı bazı girişimler olmuş ancak bunlardan herhangi bir sonuç alınamamıştır. En fazla Sırların işine gelen bu ihtilafların sürmesi, bölgedeki Müslümanların siyasi ve kültürel geleceği için büyük risk oluşturmaktadır.

BATI TRAKYA TÜRKLERİ VE ÇAMERYA ARNAVUTLARI

Balkanlar’da ve AB genelinde azınlıklara ve Müslümanlara yönelik en utanç verici politikaların Yunanistan’da uygulandığını söylemek abartı olmayacaktır. Yunanistan yönetiminin millî kimlikleri inkâr politikasından en çok etkilenenler ise; Batı Trakya’da yaşayan Türkler, ülkenin kuzey kesimindeki Makedonlar ve Çamerya bölgesindeki Arnavutlardır.

Atina hükümetinin azınlıkları tanıma politikasının arkasında; Türkiye, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya’nın Yunanistan içindeki bu azınlıklar üzerinde nüfuz kurmasını önleme isteği yatmaktadır. Atina yönetimi ayrıca, azınlıkların da bu ülkelere yakınlık veya aidiyet hissetmelerini engellemek adına, asimilasyon sürecini hız kesmeden sürdürmektedir.⁶⁹

Asimilasyon politikasının en büyük ayağını azınlık gruplara yönelik eğitim

politikası oluşturmaktadır. Yunanistan yönetimi bu konuda şimdiye kadar farklı metotlar uygulamıştır. Örneğin, Türkiye’de eğitim görmüş öğretmenlerin azınlık okullarında çalışmasını engellemek ve Türklerin öğretmen ihtiyacını kendisi karşılamak için 1968 yılında Selanik Özel Pedagoji Akademisi’ni kurmuştur (SÖPA). Bu akademinin faaliyete geçmesiyle birlikte, eğitimlerini Türkiye’de tamamlamış nitelikli öğretmenlerin görevlerine son verilmiş ve yerlerine SÖPA mezunları atanmıştır. SÖPA mezunu olmasına rağmen yeni atanan öğretmenlerden devlet politikası dışına çıktıkları tespit edilenler de görevden alınmıştır.⁷⁰

Söz konusu akademinin faaliyetlerine 2011 yılında son verilmiş olsa da yerine başka bir alternatif getirilmiştir. Ayrıca Batı Trakya Türklerinin eğitimsiz bırakılması politikası uyarınca, Yu-

nanca eğitimde kullanılan kitaplar da 20 yıldır hiç güncellenmemiştir. Yunan okullarında okuyan azınlık öğrencilere bu program uygulanmazken azınlık okullarındaki bu uygulamanın sebebi, öğrencileri azınlık okullarına gitmekten caydırma ve eğitimi zorlaştırma çabalarından başka bir şey değildir. Yunanistan hükümeti tarafından yürütülen bu politikayla Türk gençlerin Yunanca öğrenmeleri engellenmeye çalışılmakta, bu sayede de genç neslin toplumsal hayatta yetersiz kalması amaçlanmaktadır.⁷¹

Müslüman Batı Trakya Türklerinin karşı karşıya kaldığı en önemli sorunlardan bir diğeri de Yunan hükümetinin kendilerini kontrol edebilmek adına atadığı müftülerdir. AB yasaları ve Yunanistan'daki cari hukuk çerçevesinde azınlıkların kendi dinî liderlerini seçme hakkı olduğu hâlde, Atina hükümetleri bu hükmü ısrarla uygulamamaktadır. Üstelik halk tarafından seçilen müftülere de hapis cezası verilmektedir. Son olarak Kasım 2019'da, Gümülcine'nin seçilmiş müftüsü İbrahim Şerif, makamı gasp ettiği suçlamasıyla 80 gün hapis cezasına mahkûm edilmiştir. Benzer bir-

çok davadan yargılanan Şerif'in Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne yaptığı başvuru haklı bulunmuş ve Yunanistan para cezasına çarptırılmıştır.⁷² Gümülcine müftüsüyle birlikte İskeçe müftüsü Ahmet Mete'de defalarca soruşturmaya tabi tutulmuştur. Her iki müftünün hâlihazırda üçer davadan yargılanma süreçleri devam etmektedir.⁷³

Müftülerin yanı sıra bölgede yaşanan sorunları uluslararası kamuoyuyla paylaşmayı amaçlayan medya kuruluşlarına ve kişilere de cezalar kesilmektedir. Bu durumun son örneği de *Millet Gazetesi* genel yayın yönetmeni Cengiz Ömer ve başyazarı Feyzullah Hasan Kahya aleyhine, Yunanistan tarafından atanan eski müftülerin açtığı 220.000 avro tutarındaki tazminat davasıdır.⁷⁴

Siyasi arenada temsil edilme konusu Yunanistan'daki azınlıkların karşı karşıya kaldığı bir diğer önemli sorundur. Özellikle Batı Trakya'da yaşayan Türkler, Yunanistan nüfusu içindeki oranları %1,5 olduğundan, seçimlerde %3'lük ülke barajını geçip meclise temsilci gönderme şansına sahip değildir. Dolayısıyla azınlıklar

Atina hükümetinin azınlıkları tanımama politikasının arkasında; Türkiye, Arnavutluk ve Kuzey Makedonya'nın Yunanistan içindeki bu azınlıklar üzerinde nüfuz kurmasını önleme isteği yatmaktadır. Atina yönetimi ayrıca, azınlıkların da bu ülkelere yakınlık veya aidiyet hissetmelerini engellemek adına, asimilasyon sürecini hız kesmeden sürdürmektedir.

Yunan
hükümetinin
uyguladığı
baskılar
sebebiyle Batı
Trakya bölgesi
ekonomik açıdan
da sorunlar
yaşamaktadır.
Yunanistan
istatistik
kurumunun
açıkladığı
verilere göre,
ülke genelinde
en düşük kişi
başı millî
gelire sahip ilk
iki il sırasıyla
Gümülcine ve
İskeçe'dir.

meclise genellikle Yunan partilerinden aday olarak girebilmektedir. Oysa tıpkı azınlık kota sisteminin uygulandığı Kosova örneğinde olduğu gibi, her bir azınlığın belirli sayıda temsilcisini meclise gönderme hakkı Avrupa'nın da tavsiyesidir.

Yunan hükümetinin uyguladığı baskılar sebebiyle Batı Trakya bölgesi ekonomik açıdan da sorunlar yaşamaktadır. Yunanistan istatistik kurumunun açıkladığı verilere göre, ülke genelinde en düşük kişi başı millî gelire sahip ilk iki il sırasıyla Gümülcine ve İskeçe'dir. Söz konusu verilere göre başkent Atina'da kişi başına düşen millî gelir 22.204 avro iken Gümülcine ve İskeçe'de 10.000 avro civarındadır.⁷⁵ Ayrıca bu illerdeki işsizlik oranları da diğer bölgelere kıyasla hayli yüksektir.

Güncel sıkıntıların yanı sıra geçmişten bugüne miras kalan; vatandaşlıktan çıkartılma, azınlığa ait toprak ve vakıfların kamulaştırılması, gayrimenkul alımının yasaklanması gibi birçok sorun daha çözülmeyi beklemektedir.

Yunan sınırları içindeki Arnavut azınlığın durumu da Türklerden farklı değildir. İkinci Dünya Savaşı sırasında Çamerya bölgesinde (şu anda Yanıya'dan Preveze'ye kadar olan bölge) Arnavutlara karşı etnik temizlik girişiminde bulunulmuştur. Tarih boyunca Arnavutların yaşadığı bu bölge, 1944 Haziran'ı ile 1945 Mart'ı arasında 3.000'den fazla sivilin katledildiği Yunan soykırımına maruz kalmıştır.⁷⁶

Yaşanan katliamlar sonucu 35.000'den fazla Arnavut'un Çamerya bölgesinden Arnavutluk'a göç ettiği tahmin edilmektedir. Günümüzdeki sayıları yaklaşık 280.000 civarında olan Arnavutların Yunanistan'a dönmeleri ve mülklerini geri almaları, Yunan hükümeti tarafından engellenmektedir. Bölgede kalan Arnavut azınlık ise -her ne kadar büyük ölçüde asimile edilmiş olsalar da- Yu-

nanlılar tarafından hâlâ potansiyel risk olarak görülmektedir.

Yunanistan, millî kimliğin yanı sıra dinî yaşamla ilgili olarak da çeşitli hak ihlallerinde bulunmaktadır. Yakın zamana kadar Avrupa'da caminin bulunmadığı tek başkent olan Atina'da son yıllarda bir cami inşası için izin verilmiş olsa da bu cami Müslümanların ihtiyacını karşılamaktan hayli uzaktır.

Yunanistan'da haksızlığa uğrayan bir diğer azınlık grup da Makedonlardır. Makedon azınlığın dil, kültür, eğitim, siyasi haklar bağlamında yaşadığı çeşitli sorunların temelinde, Makedon kimliğinin Yunan ulusal kimliğinin tartışılmasına neden olabileceği endişesi yatmaktadır.⁷⁷ Bu çerçevede 1926 yılında çıkarılan 352 sayılı yasa ile Makedonya bölgesindeki tüm yer adları ve Makedon ailelerin isimleri "Helenleştirilmiş/Yunanlaştırılmış;" bütün kiliselerde, arkeolojik eserlerde ve mezarlıklarda bulunan Kiril alfabesi ile yazılmış Makedonca dinî ve edebi eserlere el konularak değiştirilmiş ya da bu eserler yakılarak yok edilmiştir. Ayrıca Makedonca konuşulması da sert tedbirlerle yasaklanmış, Makedonlar zorunlu olarak Yunanca kurslarına gönderilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında binlerce Makedon katledilmiş, on binlercesi toplama kamplarında işkenceye maruz bırakılmış, geriye kalanlar ise göç etmeye zorlanmıştır.⁷⁸ Günümüzde her ne kadar bu tür fiziksel şiddet uygulamaları olmasa da Makedonların kendi dillerinde eğitim almaları, azınlık haklarını savunacak dernek ya da siyasi bir oluşum kurmaları hâlen yasaktır.

İzlenen bu insanlık dışı politikalara karşın Yunanistan aleyhine göstermelik bazı kınama kararları ve cezalar olsa da ciddi bir yaptırım uygulanmaması, AB ve uluslararası kurumların ikircikli tavrını yansıtan önemli bir gösterge olarak kabul edilmektedir.

YOLSUZLUK İDDİALARI

Yolsuzluk, Balkan ülkelerinin en büyük ve ortak sorunu olarak öne çıkmaktadır. Uluslararası Yolsuzluk Algı-lama Endeksi'nin (CPI) 2018 yılındaki sıralamasında Sırbistan, Kosova, Arnavutluk ve Karadağ bir önceki yıla göre gerilemiş görünmekle birlikte yine de arzulanan seviyenin oldukça uzağındadır. Kamu hizmetlerinde algılanan yolsuzluk düzeyini ölçen 180 ülkeli listede Karadağ 67, Sırbistan 87, Bosna-Hersek 89, Makedonya ve Kosova 93. sırada yer alırken, Balkanlar'da en kötü durumdaki ülke 99. sıradaki Arnavutluk olmuştur.⁷⁹

Bölgesel İşbirliği Teşkilatı tarafından son beş yıldır yayımlanan *Balkan Barometer Raporu*'nun 2019 yılı verilerine göre, Balkan ülkelerinde her 100 kişiden 20'sinin son 12 ayda, kendisinin ya da ailesinden birinin sağlık hizmeti alabilmesi için rüşvet verdiği belirtilmektedir. Söz konusu oranın yolsuzluk açısından en kötü durumda olan Arnavutluk'ta %50 civarında, diğer ülkelerde ise %10 civarında olduğu tespit edilmiştir. Ankete katılan bireylerin cevaplarından, sağlık hizmetlerinden sonra en büyük yolsuzluk oranlarının sırasıyla kolluk kuvvetleri, vergi daireleri, adalet ve eğitim alanlarında olduğu anlaşılmaktadır.

Yolsuzluktan en fazla hangi kurumların etkilendiği sorusuna ise %77 oranında siyasi parti ve sağlık kurumlarının, %75 oranında yargı sisteminin ve %69 oranında parlamentonun etkilendiği yönünde cevap verilmiştir.⁸⁰

Özellikle siyasi partilerin yolsuzlukla ilişkileri olduğuna dair halk arasında bu kadar yüksek bir inancın olması, Balkan ülkelerinde seçimlere katılımın neden düşük olduğunu açıklamaktadır. Yolsuzluk, ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilemekte, yatırımların gerçekleştirilmesini engellemekte, halkın iradesinin sandık üzerinden yansıtılmasına mani olmaktadır. Ancak tüm olumsuzluklarına rağmen yolsuzluğun bölge ülkelerinde hem halk hem de siyasiler nezdinde çoğu durumda kabul gören bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır. Yolsuzlukla ilgili bu kabullenişin ortadan kalkması, yolsuzluğa karşı daha istekli ve istikrarlı bir mücadele verilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde mevcut düzenden sadece yatırımlar değil, ülkelerin geleceği olan gençler de etkilenmektedir; zira ülkelerinde kendileri için iyi bir gelecek umudu bulamayan gençler, daha iyi bir hayat sürmek için başka ülkelere göç etmektedir.

Yolsuzluk; ekonomik büyümeyi ve yatırımların gerçekleştirilmesini engellemekte, halkın iradesinin sandık üzerinden yansıtılmasına mani olmaktadır. Ancak tüm olumsuzluklarına rağmen yolsuzluk Balkan ülkelerinde hem halk hem de siyasiler nezdinde çoğu durumda kabul gören bir uygulamadır.

PROTESTO HAREKETLERİ

Bölge ülkelerindeki protestolar siyaseti etkilemeyi sürdürmektedir. Geçmişte Sırbistan Cumhurbaşkanı Slobodan Milošević'in devrilmesinde olduğu gibi, yakın tarihte Makedonya'da VMRO yönetimine son verilmesi de bu duruma örnektir. Bir sokak hareketi olarak ortaya çıkan ve bir anlamda varlığını bu protestolara borçlu olan Vetevendosje Hareketi'nin Kosova'da iktidara yükselmesi de protestoların ne kadar önemli

olduğunu ortaya koyan örneklerden biridir. Bu protestolar, genellikle ekonomik gidişattan memnun olmayan halkın hoşnutsuzluğu veya farklı etnik yapılaraya yönelik ayrımcı uygulamalara tepki gösteren insanların so-kağa çıkması yahut kimi zaman da uluslararası güçlerin tetiklemesiyle ortaya çıkabilmektedir.

Örneğin Sırbistan'da, "5 milyondan biri" sloganıyla Aralık 2018'de düzenlenmeye başlayan hükümet

Protestolar,
genellikle
ekonomik
gidişattan
memnun
olmayan halkın
hoşnutsuzluğu
veya farklı
etnik yapıları
yönelik ayrımcı
uygulamalara
tepki gösteren
insanların sokağa
çıkması yahut
kimi zaman da
uluslararası
güçlerin
tetiklemesiyle
ortaya
çıkabilmektedir.

karşıtı gösteriler bir yılı aşkın süredir devam etmektedir. Protestolara her ne kadar muhalefetteki Sırbistan Solu Genel Başkanı Borko Stefanovic'in saldırıya uğraması⁸¹ gerekçe gösterilse de ülkedeki protestoların odak noktası, Sırbistan Cumhurbaşkanı Aleksandar Vuciç karşıtlığıdır. Protestoları destekleyen muhalefet partileri, talep ettikleri reformlar gerçekleştirilmediği müddetçe Sırbistan'daki bir sonraki genel seçimleri boykot edeceklerini açıklamıştır.

Sırbistan'daki kadar ciddi boyutlarda olmasa da Karadağ'da da hükümet karşıtı protestolar bir yıla yakın bir zamandır devam etmektedir.⁸² 2019 yılının son günlerinde Karadağ Cumhurbaşkanı Milo Djukanovic'in ülkede bulunan Sırp kiliselerinin "dev-

let malı" sayılmasını öngören yasa tasarısını imzalamasına tepki gösteren Sırlar, ülkenin farklı şehirlerinde ve Belgrad Büyükelçiliği önünde protesto eylemleri düzenlemeye başlamıştır.

Hükümet karşıtı protestoların yapıldığı bir diğer bölge ülkesi de Arnavutluk'tur. 2017 yılında cumhurbaşkanlığı seçimi öncesinde muhalefetin başlattığı protestolar, İilir Me-ta'nın cumhurbaşkanı seçilmesiyle sona ermiştir. Akabinde gerçekleştirilen genel seçimlerden zaferle ayrılan Edi Rama, başbakanlık görevini sürdürmeye hak kazanmıştır. Rama'nın kurduğu yeni hükümette içişleri bakanı olarak görevlendirilen Fatmir Chafay'ın kardeşi Agron'un ülkedeki uyuşturucu kaçakçılığını organize ettiğine dair iddiaların yer aldığı ses kayıtları, muhalefetteki Demokrat Parti tarafından kamuoyuyla paylaşı-lınca, protestolar yeniden başlamıştır. Protestolar içişleri bakanının istifa etmesi üzerine azalsa da bu sefer, Tiran'da inşa edilen çevre yolu gerekçe gösterilerek 2018 sonuna kadar süren yeni protestolar düzenlenmiştir. Aynı dönemde üniversite harçlarının yüksek olmasını protesto etmek amacıyla binlerce öğrenci de günlerce süren eylemler gerçekleştirmiştir.⁸³ Son olarak Şubat 2019'dan itibaren meclisten çekilip protesto kararı alan muhalefet, 30 Haziran'daki yerel seçimleri de usulsüzlük yapıldığı gerekçesiyle boykot etmiştir. Cumhurbaşkanı'nın -kendi azil sürecinin yolunun açılmasına neden olan- seçimleri iptal etme kararına rağmen gerçekleştirilen yerel seçimlerin ardından, ülkedeki protestolar kısa bir süre daha devam etmiştir.

Protestolara neden olup gündemi meşgul eden bir diğer başlık da Makedonya-Yunanistan arasında imzalanan isim anlaşmasıdır. İsmi değiştirmek gibi radikal bir karar alan Makedonya'da yoğun protestolar bek-

lenirken, asıl kıyamet Yunanistan'da kopmuştur. Bu ülkedeki protestoların arkasında, aslında Makedonya'nın ismini Kuzey Makedonya olarak değiştiren NATO'ya üye olmasını istemeyen Rusya'nın olduğu, Moskova yönetiminin Ortodoks kilisesi üzerinden protestoları desteklediği iddia edilmiştir. Protestolara din adamlarının liderlik etmesi de bu iddiaları güçlendirmektedir.

Batı Trakya'da da Türk azınlık, maruz kaldığı haksızlıklara karşı farklı dö-

nemlerde protestolar düzenlemektedir. Son olarak Gümülcine Medrese-i Hayriye Okulu öğrencileri, eğitim yılı açılışında okullarının özerkliğine yönelik baskılara tepki göstererek protesto eylemleri düzenlemiştir.⁸⁴

Gezi olayları dâhil dünya çapında düzenlenen protestolara akıl hocalığı yaptığı iddia edilen *Otpor* örgütü ve liderinin Sırbistanlı olduğu dikkate alındığında, bölgede bu kadar çok protesto olmasının şaşılacak bir durum olmadığı söylenebilir.

GÖÇLER VE NÜFUS RİSKİ*

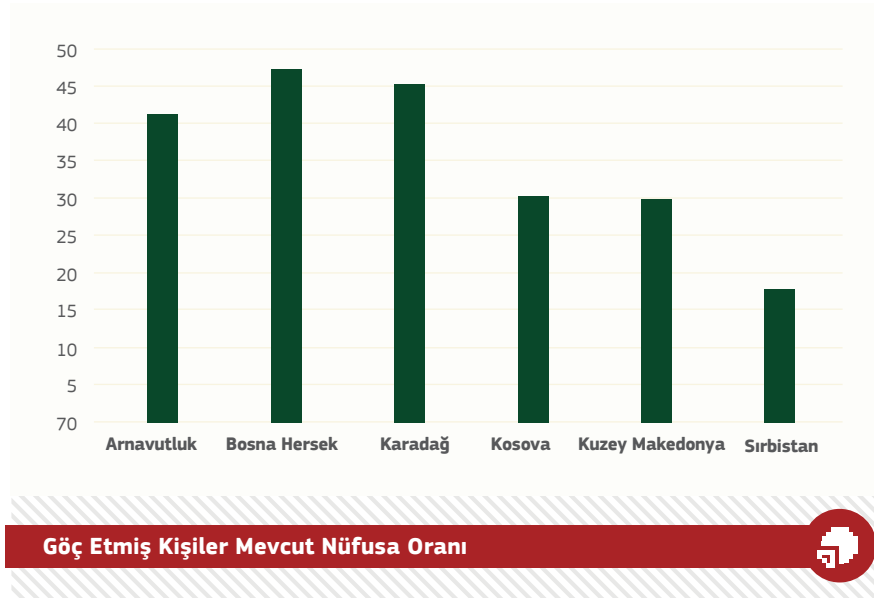
Balkanlar'daki göç meselesi, son dönemde Suriyeli mültecilerle gündeme gelmiş olsa da aslında Balkan ülkelerinin kendi vatandaşlarının farklı nedenlerle ülkelerini terk edip Avrupa'ya göç etmesi, bu ülkeler için çok daha önemli bir sorundur. Resmî rakamlara göre bölge ülkelerinden bazılarının mevcut nüfuslarının yarısı yurt dışında yaşamaktadır.

Son veriler, Batı Balkanlar'da -Sırbistan hariç- ülkelerini terk ederek yurt dışında yaşayan kişi sayısının genel nüfusa oranının dünya genelindeki en yüksek rakamlara ulaştığını ortaya koymaktadır. Bosna-Hersek, Arnavutluk ve Karadağ'dan göç edenlerin ülke toplam nüfuslarına oranları sırasıyla 47**, %41 ve %45,4 iken, Makedonya ve Kosova'dan göç edenlerin toplam nüfusa oranları %30 civarındadır.⁸⁵

Göç edenlerle ilgili bu istatistiklerden daha vahim olansa geride kalanlarla yapılan bazı anket sonuçlarının ortaya çıkardığı tablodur. Makedonya'da yapılan bir araştırmaya göre, ülkede yükseköğretim kurumlarında çalışan araştırmacı/eğitmen/asistanların %69'u daha iyi bir iş bulabildikleri takdirde yurt dışına göç etme kararı alabileceklerini belirtirken, %20'si hâlihazırda yurt dışında

iş başvurusu yapmış olduğunu söylemiştir.⁸⁶ Uluslararası araştırma şirketi *Gallup*'un yaptığı bir başka anket sonucuna göre ise, Kosova halkının %42'si, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'in %32'si, Makedonya'nın %30'u, Sırbistan ve Karadağ halklarının da %25'i yurt dışına göç etmek istediğini belirtmiştir. Yükseköğrenimlerini tamamlamış ve göç ettikleri takdirde beyin göçüne neden olacak kişilerin oranı ise Sırbistan (%27) hariç diğer ülkelerde %39 ile %61 arasında seyretmektedir.⁸⁷

Özellikle genç işsizlik oranları başta olmak üzere bu ülkelerdeki işsiz-

Göç Etmiş Kişiler Mevcut Nüfusa Oranı

*Bu bölüm, 21 Kasım 2019 tarihinde insamer.com sitesinde "Elveda Balkanlar: Balkanlar'ın Nüfus Krizi ve Göçler" ismiyle yayımlanmıştır.

**Bosna-Hersek'te göç edenlerin önemli bir kısmını 1992-1995 yılları arasında yaşanan savaş esnasında ve sonrasında Hırvatistan ve Sırbistan'a göç edenler oluşturmaktadır.

Ülkelerindeki
olumsuz
ekonomik
koşullar
sebebiyle pek
çok kişi daha
müreffeh
bir hayat
yaşayabilmek
adına Avrupa'ya
göç etmeye ve
eğitim aldıkları
alanlar dışında,
hiçbir vasıf
gerektirmeyen
basit işlerde
çalışmaya razı
olmaktadır.

liğin hayli yüksek olması, her ne kadar göçün en önemli nedeni olarak öne çıksa da tek neden bu değildir. İnsanlar iş buldukları takdirde bile kazançları rahat bir hayat sürdürebilmeleri için yeterli olmadığından göç kararı almaktadır. Ülkelerindeki olumsuz ekonomik koşullar sebebiyle pek çok kişi daha müreffeh bir hayat yaşayabilmek adına Avrupa'ya göç etmeye ve eğitim aldıkları alanlar dışında, hiçbir vasıf gerektirmeyen basit işlerde çalışmaya razı olmaktadır.

Öte yandan dolgun maaşlı bir iş sahibi olmak da bireylerin ülkelerinde kalmalarını sağlamaya yetmemektedir. Birçok insan, ülkesindeki mevcut nepotizm sebebiyle çalıştığı alanda ilerlemesinin göstereceği başarıdan ziyade farklı etkenlere bağlı olduğunu düşünmektedir. Bu da kaliteli iş gücünün daha fazla değer bulduğu ülkelere kayması na neden olmaktadır.

Söz konusu sistemin değişmesi yönünde etkili hiçbir adımın atılması ya da atılan adımların sonuçlarının çok yavaş görülmesi, gelecek hakkında ümit beslenmesine de engel olmaktadır. Yapacağı işin takdir edilmeyeceği gerçeğiyle karşı karşıya kalan insanlar, hem kendilerini geliştirebilecekleri, hem daha kaliteli sağlık hizmeti alabilecekleri, hem çocukları için daha iyi eğitim imkânları bulabilecekleri hem de yüksek emeklilik maaşı alabilecekleri ülkelere göç etmektedir.

Göçü tetikleyen en önemli etkenler arasında, tüketim toplumunun bütün özelliklerini yücelten medya ve sosyal medya yer almaktadır. Yaşadığı ülkede asgari geçimini sağlamak zorlanan birçok vasıfsız kişi, bir Avrupa ülkesine göç ettikten sonra refah seviyesindeki yükselmeyi sosyal medya platformlarında mübalağalı olarak paylaştığında, bu du-

rum ülkesinde sıkıntı içinde yaşayanlar üzerinde büyük bir psikolojik etki yaratmaktadır. Bu paylaşımlar özellikle yetişmiş kalifiye kişilerin içinde bulundukları koşullardan duydukları memnuniyetsizliği arttırmakta ve göç ettikleri takdirde hiçbir vasıf gerektirmeyen basit bir işle bile mevcut durumlarından daha iyi koşullarda yaşayabileceklerini düşünmelerine sebep olmaktadır.

Hasılı, bu tür sosyolojik, ekonomik ve psikolojik gerekçeler sonucunda, tecrübeli veya eğitimini yeni tamamlamış binlerce kişi, önce göç etmeyi planladıkları ülkenin dilini öğrenmekte, ardından da göç yollarına düşmektedir. Bu da aslında, uzun dönemde bölgenin kalkınmasını sağlayacak olan önemli yatırımlarda çalışabilecek kalifiye kadro eksikliğini ortaya çıkarmaktadır. Göçe sebep olan faktörler ortadan kalksa bile, göç ettikleri ülkelerde düzenlerini kurmuş olan bu kişilerin geriye dönme ihtimalleri oldukça düşüktür.

Bugün Balkan ülkelerinde yaşayan ailelerin büyük bölümünün geliri, Avrupa'da çalışan yakınlarının gönderdikleri paradan ibarettir. Gönderilen bu işçi gelirleri Balkanlar'daki küçük ülkelerin ekonomilerine katkı sağlasa da yerel kalifiye elemanların göç etmesinin ülke için olumsuz ekonomik sonuçları olduğu muhakkaktır. Örneğin Bosna-Hersek'te bir doktorun eğitimini tamamlaması devlette yaklaşık 150.000 avroya mal olmaktadır. Bir öğrencinin üniversite eğitim maliyeti Arnavutluk'ta yaklaşık 18.283, Kuzey Makedonya'da 28.934, Karadağ'da ise 31.180 avrodur. Yetişmiş bir kişinin göç etmesi, kaynak ülke bütçesi için büyük bir kayıp olurken Batılı ülkeler için vasıflı eleman temin etmenin ucuz yolu hâline gelmiştir.⁸⁸

Bunlara ek olarak yurt dışında yaşayanların ülke ekonomisine katkıla-

rının sınırlı olacağı da hesaba katıldığında, ortaya çıkan ekonomik kay-
bın miktarı daha iyi anlaşılacaktır. Bu
bağlamda yapılan bir çalışmada, Ku-
zey Makedonya'dan göç eden kişilerin
ülke GSYİH'da yol açtığı kaybın %3,1
civarında (yaklaşık 333 milyon avro)
olduğu hesaplanmıştır. Karadağ'da
bu kayıp yıllık 70 milyon avro iken,
Arnavutluk'ta 559 milyon avro se-
viyesindedir.⁸⁹

Ülke kalkınması ve ekonomik ge-
lişme önündeki en büyük engeller-
den biri olan beyin göçünün önemli
bir kısmı, eğitim amacıyla yurt dışı-
na giden öğrencilerin geri gelmeme-
siyle oluşmaktadır. Bu durumun de-
ğiştirilmesi için ülkedeki şartların iyi-
leştirilmesi büyük önem arz etmek-
tedir. Bu noktada öğrenciler de ülke-
lerindeki koşulların değiştirilmesi için
çaba sarf edip fedakârlık gösterme-
leri gerektiğinin bilincinde olmalıdır.

Balkan coğrafyasında milliyetçi
söyleme sahip siyasilerin revaçta
olması sebebiyle ülke nüfusu içeri-
sinde millet olarak daha fazla paya
sahip olma isteği son derece güç-
lüdür. Bu konu siyasilerin gündemi-
ni meşgul eden en önemli başlıklar
arasında yer almaktadır. Ancak buna
rağmen yaşanan kitlesel göçlerle il-
gili bölge çapında siyasi bir tartışma
bulunmamaktadır. Sadece bazı siya-

si partiler göç konusunda toplumsal
bir bilinç oluşturma amacıyla bir-
takım programlar düzenlemektedir.
Örneğin Kuzey Makedonya'da Arna-
vut siyasi partisi Alternativa, “*Vatra
jonë/Memleketimiz*” isimli bir plat-
form üzerinden kitlesel göçü önle-
meyi amaçlayan etkinlikler gerçek-
leştirmektedir.

Kitlesel göçlerin Balkan ülkelerin-
de yol açtığı ekonomik kaybın far-
kında olan -ama aynı zamanda bu
durumdan en fazla kâr elde eden-
AB, 2015 yılında bölge ülkelerinden
gelecek sığınma başvurularını kabul
etmeyeceğini açıklamıştır. Bu açıkla-
maya rağmen takip eden süreçte üye
ülkelerden bazıları, Balkan ülkelerin-
den kalifiye işçilerin AB'ye göç etme-
sini kolaylaştırıcı yasalar çıkarmıştır.

Balkan ülkelerinin AB'ye üye olma-
sıyla bu ülkelere yapılan yatırımlarda
artış olacağına ve işsizlik sorununun
ortadan kalkacağına, böylece de gö-
çün azalacağına dair bir inanış var-
dır. Ancak daha önce birliğe üye olan
Hırvatistan ve Bulgaristan'da süreç
böyle işlememiş, aksine birlik üyeli-
ği göçün azalmasından çok artması-
na neden olmuştur. Hasılı, göçün tek
bir nedeni olmadığı için, AB üyeliği ile
göçün ortadan kalkmasını yahut ter-
sine dönmesini beklemek de gerçek-
çi bir yaklaşım değildir.

MÜLTECİ KAMPLARI

Balkan coğrafyası, ülkelerindeki savaş
ve kötü yaşam koşullarından kaçarak
Avrupa'ya ulaşmaya çalışan mülte-
ciler için geçiş rotası konumundadır.
Özellikle 2015 yılında Balkanlar'daki
mülteci sayısının zirveye çıkmasından
sonra AB, 2016 yılı Mart ayında, Tür-
kiye ile mültecilerin Avrupa'ya geçiş-
ni engellemesi için bir anlaşma yap-
mış; ayrıca mültecilerin Avrupa ülke-
lerine ulaşmasına engel olmak adına
Balkan ülkelerinin de içerisinde yer al-

dığı sınır bölgelerinde “Mülteci Duvarı”
olarak bilinen telden sınırlar örmüştür.
Alınan bu tedbirler sonucunda mülteci
sayısında ciddi düşüşler yaşanmış ol-
masına rağmen hâlen Balkan ülke-
lerinde binlerce mülteci bulunmaktadır.

Balkan ülkelerindeki mülteci kampla-
rı asgari ihtiyaçları karşılamaktan bile
uzaktır. Özellikle Yunanistan'da bulu-
nan kamplarının gayriinsani durumu,
göçmenlerin fiziksel ve ruhsal sağlı-
ğını tehdit etmektedir. Avrupa Konse-

Balkan
lkelerindeki
mülteci kampları
asgari ihtiyaçları
karşılamaktan
bile uzaktır.
Özellikle
Yunanistan'da
bulunan
kamplarının
gayriinsani
durumu,
göçmenlerin
fiziksel ve ruhsal
sağlığını tehdit
etmektedir.

yi tarafından yayımlanan bir raporda, Yunanistan'daki mülteci kamplarındaki sıhhi ŗartların son derece kötü olduğu; kamplarda polis ŗiddeti, cinsel istismar gibi olayların yaşıandığı ve buralarda kapasitelerinin çok üzerinde mülteci barındırıldığı belirtilmiştir. Raporu da ayrıca söz konusu kamplardaki binlerce refakatsız çocuğun durumunun endişe verici olduğuna ve çocukların büyük bölümünün yetişkinlerle birlikte konteyner ve çadırlarda barındıklarına dikkat çekilmiştir.⁹⁰ Ancak bu tespitlere rağmen kamp koşullarında günümüze kadar herhangi bir iyi-leşme olmamıştır.

Durumun ne kadar vahim olduğunu son dönemde yaşanan bazı üzücü olaylar açıkça ortaya koymaktadır. Örneğin, Kasım 2019'da, kapasitesinin çok üzerinde göçmenin bulunduğu Midilli Adası'ndaki Moria Mülteci Kampı'nda, dokuz aylık bir bebek "sıvı kaybı" sebebiyle hayatını kaybetmiştir. Bu kamplarda çok çeşitli hastalıklardan intihar vakalarına her türlü olumsuzluğa rastlanmaktadır.⁹¹ Kamp dışında kalan mültecilerin durumu ise çok daha iler acısıdır. Başkent Atina'daki Eleona Kampı dışında kalan göçmen aileler, yiyecek, su ve elektrik imknından yoksun bir şekilde, derme çatma çadırlarda yaşam mücadelesi vermektedir. Yunanistan'ın doğusundaki bir

bölgede, donarak ölmüş altı göçmenin cesedinin bulunması, soğuk havaların etkili olduğu kış aylarında durumun çok daha da vahim bir hl aldığını en dramatik şekliyle ortaya koymuştur.⁹²

Sadece Yunanistan'da değil Bosna-Hersek ve Hırvatistan'da sıkışıp kalan mlteceler de ciddi sorunlar yaşamaktadır. Bosna-Hersek'in kuzeybatısında bulunan Bihac, Cazin, Velika Kladusa gibi sınır şehirlerine gelen göçmenler, ormanlık ve dağlık bölgelerden Hırvatistan'a girmeye ve nihai hedefleri olan Avrupa ülkelerine ulaşmaya çalışmaktadır. Ancak göçmenlerin çoğunluğu daha sınırı geçmeden ya da geçer geçmez yakalanıp tekrar Bosna-Hersek'teki kamplara geri gönderilmektedir. Yunanistan'daki kadar vahim olmasa da Bosna-Hersek'teki kampların durumu da oldukça iler acısıdır. Bahsi geçen şehirlerdeki kamplarda yaşanan aşırı yoğunluk nedeniyle temel insani ihtiyaçların karşılanamaması ve sağlıklı bir ortam oluşturulmaması, özellikle bulaşıcı hastalıkların artmasına yol açmaktadır.⁹³

Bosna-Hersek'ten Hırvatistan'a geçmeyi başaran göçmenler ise Hırvat yetkililerin ŗiddetine maruz kalmaktadır. Kasım 2019'da yayımlanan bir raporda; Hırvat yetkililerin göçmenlere sistematik ŗiddet uyguladığı ve insan hakkı ihlalleri yaptığı ortaya konmuştur.⁹⁴

BATI KÜLTÜRÜNÜN YERLEşMESİ

Hangi etnik kökene ait olduğuna bakılmaksızın Balkan halkları için dinin toplumdaki yeri oldukça önemlidir. Özellikle Müslüman ve Ortodoks Hristiyanlarda dinî uygulamaların geçmişteki kadar olmasa da hâlen gündelik hayatı düzenlemede önemli bir yere sahip olduğunu söylemek mümkündür. 2018 yılında yapılan bir araştırma, Balkanlar'daki insanların kendilerini Orta ve Batı Avrupa'dakilerden çok daha din-dar hissettiklerini ortaya koymuştur.⁹⁵

Bölge lkeleri Batı dünyası ile siyasi ve ekonomik açıdan bütünleşmeye çalışıyor olsalar da toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri kabul etmekte zorlanmaktadır. Mesela toplumun önemli bir kısmı, yaygınlaşmaya başlayan ve kurumsallaştırılan LGBT hareketlerinden hiç hoşnut değildir. Fakat toplumdaki hoşnutsuzluğa rağmen Batılılaşma süreci devam ettikçe, bu tarz hareketlerin bilinçli bir şekilde yayılması adına düzenlenen

etkinlikler ve atılan adımlar gün geçtikçe artmaktadır. Siyasi alandaki en dikkat çeken örneklerden biri, muhafazakâr toplumsal kimliğiyle tanınan Sırbistan'da, Aleksandar Vučić'in cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından başbakanlık görevine, açık bir şekilde eşcinsel olduğunu belirten Ana Brnba-rić'i atamasıdır. Bu atama hem muhalefetin hem de halkın sert tepkisine neden olmuştur. Bir diğer örnek de Bosna-Hersek'te 2019'da ilk defa gerçekleştirilen sözde "Onur Yürüyüşü"dür.

LGBT hareketleri ve destekçileri tarafından organize edilen bu yürüyüşe eşcinsel olduğu bilinen ABD Büyükelçisi de katılmıştır.

Toplumsal değişiklikler sadece bu konuda değil, aile yapısında da ortaya çıkmaktadır. Önceki bölümlerde işaret edildiği üzere, bölge ülkelerinde doğurganlık oranları açısından tehlike çanları çalmaktadır. Evlilik dışı birlikteliklerin artması ve çocuk sahibi olmanın bir külfet sayılması gibi etkenler, toplumsal yapıyı derinden etkilemektedir.

Bölge ülkeleri Batı dünyası ile siyasi ve ekonomik açıdan bütünleşmeye çalışıyor olsalar da toplumsal yapıda meydana gelen değişimleri kabullenmekte zorlanmaktadırlar.

ULUSLARARASI AKTÖRLER

➤ Balkanlar, uluslararası aktörlerin güçlerini ölçtükleri alanlardan biridir. Bölgede yaşanan sorunların bir aşamasında muhakkak söz konusu güçlerin etkisi bulunmaktadır. Bu yüzden de bölge ülkelerinin siyasetçileri, ülkelerinde yaşanan iç siyasi problemlerin ve ekonomik başarısızlıkların temelinde uluslararası aktörlerin olduğunu iddia etmektedir. Çoğu ülkede, yapılan seçimlerde yarışan partiler ve milletvekili adaylarının ülkeleri için yapacakları yatırımlar ve reformlardan önce, hangi ülkeye yakın oldukları önem arz etmektedir. Örneğin Sırbistan'da muhafazakâr ve milliyetçi kesim Rusya yanlısı adayları daha fazla desteklerken, Arnavutluk ve Kosova'da ABD ve AB'nin desteklediği adayların halktan çok daha fazla destek gördüğünü söylemek mümkündür. Bir başka örnek de uzun yıllar süren VMRO-DPM-NE yönetimi sırasında Kuzey Make-

donya'da artan Rusya etkisine karşın Batılı güçlerin Sosyal Demokratları zirveye taşımak adına gerek STK'lar gerek siyaset gerekse medyada sarf ettiği çabadır.

Balkanlar sadece Rusya ve ABD ile AB'nin etkisi altında değildir; aynı zamanda tarihî, kültürel ve ekonomik ilişkileri bulunan Türkiye de bölgede etkili ülkelerden biridir. Bu alışlagelmiş aktörler dışında son dönemde çalışmaları başlatılan Yeni İpek Yolu projesi kapsamında bölgeye büyük yatırımlar yapan Çin'in de bölgedeki etkisi her geçen gün artmaktadır. Balkanlar'daki Müslümanlar üzerinde etkili olmaya çalışan Ortadoğu/Körfez ülkeleri de bölgeye başlangıçta eğitim ve insani yardım alanlarında yatırımlar yaparken, son dönemlerde bölge ülkelerinden silah ithal etmeye ve nüfusu Müslüman olmayan ülkelerde de yatırımlar yapmaya başlamışlardır.

AVRUPA BİRLİĞİ

➤ AB üye ülkeleri ile çevrili olan Balkan ülkeleri, dış ticaretlerinin yarısından fazlasını birlik ülkeleriyle gerçekleştirmekte ve ekonomik kalkınmaları

için de AB'den gelecek olan yardımlara ihtiyaç duymaktadırlar. Bu sebeplerle Balkan ülkelerinin üye olmaya çalıştıkları AB, bölgede etkili

AB üye ülkeleri ile çevrili olan Balkan ülkeleri, dış ticaretlerinin yarısından fazlasını birlik ülkeleriyle gerçekleştirmekte ve ekonomik kalkınmaları için de AB'den gelecek olan yardımlara ihtiyaç duymaktadırlar.

olan uluslararası aktörlerin başında gelmektedir. Bu avantajlı konumunu kullanan AB, Balkan ülkelerinin demokrasilerinin iyileşmesi, ekonomi odaklı kalkınmalarının sağlanması için bu ülkelerden belirli reformlar yapmalarını talep etmektedir. AB, bu reform talepleri yanı sıra başta siyasi krizler olmak üzere bölgede aşılmayan krizlerin çözümünde de etkin rol almaya çalışmaktadır.

Ancak İngiltere'nin AB'den ayrılma kararı, Avrupa'da aşırı milliyetçi partilerin yükselişi, borç ve mülteci krizleri gibi süreçler, AB'nin kendi

iç sorunlarına yönelmesine ve Balkanlar'a olan ilgisinin azalmasına neden olmuştur. Bu dönemde diğer aktörlerin daha aktif politikalar izlemeye başlaması, AB'yi bölge için yeni bir söylem geliştirmek zorunda bırakmıştır.

Bu bağlamda Bulgaristan'ın 1 Ocak 2018 tarihinde AB Konseyi Dönem Başkanlığı görevini üstlenmesiyle AB yeniden Balkanlar'la ilgili aktif bir politika izlemeye başlamıştır. Birlik, Yunanistan ve Makedonya arasındaki isim sorunun aşılması için iki tarafı teşvik edici vaatlerde bulunmuştur. Makedonya'ya isim değişikliğine gitmesi karşılığında AB ile müzakere sürecine başlayacağı sözü verilmiş; ancak Makedonya Yunanistan ile isim sorunu aşmasına ve büyük bir fedakârlık göstererek ismini Kuzey Makedonya olarak değiştirmesine rağmen AB-Makedonya müzakere sürecine başlanması Fransa tarafından veto edilmiştir. Vaatlerini yerine getirme konusunda başarısız olan AB'nin bu tutumu, Balkan ülkeleri üzerindeki etkisinin tekrardan azalmasına neden olabilir.

ABD

ABD gerek 1990'lı yıllarda yaşanan çatışmalarda gerekse son dönemlerde yaşananlarda Balkanlar bölgesindeki krizlere çözüm bulması için AB'ye alan bırakmıştır. Ancak AB'nin bu konuda başarısız olmasıyla ABD bölgede daha aktif rol almaya başlamıştır. Uzun yıllar süren Bosna-Hersek Savaşı'nın sona erdirilmesi noktasında AB'nin başarısız olmasının ardından devreye giren ABD, düzenlediği hava saldırılarıyla ve Dayton Anlaşması'nın imzalanması için yürüttüğü arabuluculuk çalışmalarıyla bölgede ön plana çıkmıştır. Aynı şekilde Kosova Savaşı sırasında da

aktif bir politika izleyen ABD, savaşın kısa sürede bitmesini sağlayan operasyona öncülük etmiştir. Günümüzde de Kosova'da bulunan ABD askerî üssü Bondsteel, ülkedeki "istikrarın" teminatlarından biri olarak görülmektedir. Ancak Suriye'ye savaşmak üzere giden Kosovalı Arnavutların çoğunun söz konusu askerî kampın bulunduğu bölgeden olması, akıllara başka soruları getirmektedir.

AB'nin sadece askerî alanda değil, bölge ülkelerinde meydana gelen siyasi krizlerin çözümünde de etkili olamaması sebebiyle devreye giren ABD, bölgede görevlendirdiği temsil-

cileri üzerinden yerel aktörlere (2017 yılında Makedonya ve Arnavutluk'taki siyasi krizlerin çözümü örneklerinde olduğu gibi) baskı uygulamıştır.

Son dönemde Mathew Pallmer'i Balkan bölgesinin geneli için özel

temsilci olarak atayan Amerikan yönetimi, tıkanan Kosova-Sırbistan diyalog süreci için de Almanya Büyükelçisi Richard Grenell'i atamıştır. Bu gelişmeler ABD'nin bölgeye ilgisinin tekrardan arttığını göstermektedir.

RUSYA

Rusya, 1990'lı yıllarda Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra her ne kadar gücünü kaybetmiş olsa da 2000'li yıllarla birlikte, özellikle Putin'in iktidara gelmesiyle, uluslararası arenada yeniden güç kazanmaya başlamıştır. Geline son süreçte Rusya, Balkanlar'daki etkinliğini arttırmaya, nüfuz alanını genişletmeye, ekonomik çıkarlarını korumaya ve diğer önemli aktörlerin bölgedeki etkinliğini azaltmaya çalışmaktadır. Balkanlar'ı Rusya açısından önemli kılan sebeplerin başında, AB tarafından Rus gazına alternatif olarak görülen doğal gaz rezervlerinin bölge ülkelerinden geçecek boru hatları ile taşınacak olması gelmektedir. Bu bağlamda AB'nin Rus gazına bağımlılığı kozunu kaybetmek istemeyen Rusya'nın alternatif boru hatlarının yapımını engellemek yahut geciktirmek için adımlar atması kuvvetle muhtemeldir. Ancak Balkan ülkelerinde AB'ye alternatif olamayacağının farkında olan Rusya'nın bölgeyle ilgili izlediği politikalar da tamamıyla AB karşıtı söylemler kullanmaktan kaçındığı da gözlenmektedir; hatta Rusya, bölge ülkelerinin AB'ye katılımlarına destek vermektedir. Rusya'nın Balkan ülkelerinin AB'ye katılımını destekle-

me nedeni, bu ülkeler üzerinde sahip olduğu etki ile onların AB içerisinde Rusya yanlısı politikalar izleyeceklerine olan güvenidir. Ancak aynı tavrı NATO'ya katılım konusunda göstermeyen Rusya, bu yöndeki girişimlere engel olmak için her yola başvurmaktadır. Örneğin 2016 yılında Karadağ'ın NATO'ya girmesini engellemek adına Karadağ hükümetini kanlı bir darbe ile devirmeye çalıştığı dahi iddia edilmiştir.

Rusya, söz konusu hedeflerini gerçekleştirmek için özellikle Sırbistan'a ve Bosna-Hersek içerisindeki Sırp Cumhuriyeti'ne yoğun ve açık bir şekilde destek vermektedir. Yaptığı askerî yardımların yanı sıra, BM Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olmasının sağladığı avantajları da bu amaç doğrultusunda kullanmaktadır. Bu ülkeler dışında, bölgede nüfuslarının çoğunluğu Ortodoks olan Yunanistan, Makedonya, Bulgaristan ve Karadağ ile de sıkı ilişkiler geliştiren Moskova yönetimi, bir "Ortodoks dayanışması" oluşturmaya çalışmaktadır. Yine aynı mantıkla Ortodoks inancına mensup olmayan ancak nüfuslarının çoğunluğu Slav olan ülkelerle de ilişkilerini sıkı tutarak bir "Slav dayanışması" kurmayı hedeflemektedir.⁹⁶

Balkan ülkelerinde AB'ye alternatif olamayacağının farkında olan Rusya'nın bölgeyle ilgili izlediği politikalar da tamamıyla AB karşıtı söylemler kullanmaktan kaçındığı gözlenmektedir; hatta Rusya, bölge ülkelerinin AB'ye katılımlarına destek vermektedir.

TÜRKİYE

Balkanlar bölgesiyle tarihî, kültürel ve insani bağlara sahip olan Türkiye için Balkanlar, ekonomi ve gü-

venlik sebepleriyle de önemlidir. Tüm uluslararası aktörler belli çıkarlar doğrultusunda adımlar atar-

Türkiye, özelde Balkanlar'daki azınlıkların genelde tüm bölgenin istikrarı için yaptığı yardım ve yatırımları, kendi içinde yaşadığı ekonomik sıkıntıları gerekçe göstererek azaltmamalıdır. Aksi takdirde büyük çabalarla ve uzun yıllar içerisinde elde ettiği imtiyazları kaybetmesi işten bile değildir.

ken Türkiye'nin çoğu zaman kendi çıkarlarından ziyade bölge halklarının, özellikle de Müslümanların çıkarlarını ön plana aldığını söylemek yanlış olmayacaktır.

Türkiye, nasıl ki halefi olduğu Osmanlı Devleti'nin bölgede inşa ettiği köprüleri restore ediyorsa aynı şekilde bölge halkları arasındaki köprüleri de yeniden inşa etmelidir. Bölgedeki çoğu toplumla din, kültür yahut soy açısından ortak paya sahip tek aktör olan Türkiye, bu avantajını, daha önce de yaptığı gibi bölgenin sorunlarının aşılması için taraflar arasında arabuluculuk yapmakta kullanmalıdır. Bu bağlamda son dönemde gerçekleştirilen "Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan" ve "Türkiye-Bosna-Hersek-Hırvatistan" zirvelerinin yapılması için inisiyatif alan Türkiye'nin bu yöndeki girişimlerini arttırması, muhakkak ki tüm taraflar adına olumlu sonuçlar verecektir. Gerçekleştirilen bu zirvelerde, söz konusu ülkeler arasındaki bazı problemlerin çözümlenmesi yanı sıra, ülkeler arasındaki ilişkiler de geliştirilmiştir. Ayrıca izlenen bu aktif politika sonucunda Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerindeki etkisi olumlu şekilde artmıştır. Ancak 2011 yılında Suriye'de başlayan iç

savaş sonucu meydana gelen mülteci krizi, 2016 yılının Temmuz ayındaki hain darbe girişimi gibi sorunlarla karşı karşıya kalan Türkiye'nin Balkanlar'a olan ilgisi de bir önceki döneme göre azalmıştır.

İlgisi azalmış olsa da Türkiye'nin bölge ülkeleri arasında hâlâ etkili bir aktör konumunda olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü altı yıl boyunca gerçekleştirilememesine rağmen ve aynı zamanda Bosna-Hersek'te hükümet kurma sürecinin tıkanıldığı bir dönemde, Türkiye-Bosna-Hersek-Sırbistan üçlü zirvesi, 2019 yılında tekrardan gerçekleştirilmiştir.

Bu başarılar, sadece sahip olunan tarihî bağlar yahut yapılan ekonomik yatırımlar sayesinde elde edilmemiştir. Bölgede, insani diplomasi yürüten Türk devlet kurumları yanı sıra uzun yıllardır burada çeşitli yardım çalışmaları yapan Türk sivil toplum kuruluşlarının olması, Türkiye'ye karşı olumlu bir algı oluşmasına katkı sağlamıştır. Her ne kadar bölge ülkelerinin tarih eğitiminde Türk düşmanlığı oluşturmaya yönelik bazı anlatımlar söz konusu olsa da son dönemlerde geliştirilen iyi ilişkiler ve Türk dizilerinin olumlu etkisi, halk arasında Türkiye'nin düşmandan ziyade bir müttefik olarak görülmeye başlamasında etkili olmuştur.

Bu noktada bölgede faaliyet gösteren STK'ların vaatlerinin de oldukça önemli olduğunu belirtmek gerekir; zira bölge Müslümanlarının büyük bir kısmı Türkiye'den gelen destekle ayakta kaldığı için bu vaatlerin yerine getirilip getirilmemesi, Türkiye'ye olan inancı etkilemektedir. Ayrıca bölge ülkelerinde yatırım yapan iş insanlarının çalışanlarına karşı tutumları da doğrudan Türkiye'ye atfedilmektedir.

İç siyasette kullanılan dilin dış siyasette kullanılmaması da ayrıca önem

arz etmektedir. Zira bu tür söylemler, bölge halkının kalkınmasına katkı sağlamak amacıyla yapılan eğitim, tarım vb. yatırım ve yardımların sadece Türkiye'nin bölge ülkeleri üzerindeki etkisini arttırmak amacıyla siyasi bir araç olarak yapıldığı eleştirilerine sebep olmaktadır. Örneğin Türkiye'nin Balkan ülkelerinin gençlerine kendi ülkelerinde daha kaliteli eğitim sağlama amacıyla kurduğu Maarif Okulları, çoğu zaman sırf bu sebeple eleştirilmektedir.

Son olarak belirtilmesi gereken konu ise; özelde Balkanlar'daki azınlıkların genelde tüm bölgenin istikrarı için yapılan yardım ve yatırımların, yaşanan ekonomik sıkıntılar sebebiyle azaltılmaması gerektiğidir. Aksi takdirde büyük çabalarla ve uzun yıllar içerisinde elde edilen imtiyazların kaybedilmesi işten bile değildir. Aynı güvenin tekrar sağlanabilmesi ise, en az 30 yıl, hatta daha uzun bir süre çaba sarf etmeyi gerektirebilir.

ÇİN

❖ Balkanlar bölgesinde alışlagelmiş uluslararası aktörler arasında olmayan Çin'in bölgeye yaptığı yatırımlar, birkaç yıldır istikrarlı bir şekilde artmaktadır. Yatırımların çoğu, Çin ürünlerinin zengin Batı Avrupa pazarlarına ulaşması için geliştirilen Yeni İpek Yolu projesi kapsamında bölgenin altyapısının geliştirilmesi adına yapılmaktadır. Yunanistan'daki en önemli limanlardan birini de satın alan Çin, Sırbistan ve diğer bölge ülkelerinde farklı alanlarda yatırımlar yapmaktadır.

Bölge ülkeleriyle imzaladığı çeşitli anlaşmalarla sadece ekonomik alanda değil, aynı zamanda siyasi alanda da ilişkilerini geliştiren Çin, bölgenin etkin güçleri olan AB ve ABD tarafından bir tehdit olarak görülmektedir. Her ne kadar Balkanlar'ın bu en önemli iki aktörü tarafından tehdit olarak görülse de Çin'in yatırımları bölge ülkelerince olumlu karşılanmaktadır. Çünkü Çin, AB'nin aksine yatırım yapmak için

bölge ülkelerinin ne hukuk devleti olmalarını ne demokrasilerini geliştirmelerini ne de yolsuzlukla mücadele etmelerini şart koşmaktadır.

KÖRFEZ ÜLKELERİ

❖ Körfez ülkeleri de Balkanlar'da azımsanmayacak bir etkiye sahip aktörler arasında yer almaktadır. Özellikle 1990'lı yılların başında, Bosna-Her-

sek ve Kosova'da yaşanan savaşlar sırasında Müslümanlara yaptıkları yardımlarla ön plana çıkan Körfez ülkeleri, savaş sonrası dönem-

Kültürel ve dinî yatırımlar yerine artık ekonomik yatırımlara daha fazla önem veren Körfez ülkelerinin bölgede özellikle turizm, altyapı, tarım, havacılık ve askerî teknoloji gibi alanlardaki yatırımları artmıştır. Öyle ki söz konusu yatırımlarını artık sadece Müslüman ülkelerde değil, bölgedeki gayrimüslim kimliğiyle tanınan ülkelerde de yapmaktadırlar.

de camilerin restorasyonu, dinî eğitim veren kurumların ve STK'ların açılması gibi bölge Müslümanlarına yönelik yatırımlar gerçekleştirmiştir. Ancak yapılan bu yatırımlar, Balkanlar'da selefi akımların da yayılmasına neden olmuştur. Son yıllarda selefi akımlara mensup kişilerin Ortadoğu'da gerçekleşen savaşlara katıldıkları iddiaları, Körfez ülkelerince bölgede desteklenen sivil toplum kuruluşlarının yoğun baskı görmesine sebep olmaktadır.

Bu tarz ithamlarla karşı karşıya kalan Körfez ülkeleri, son dönemlerde Balkanlar'da izledikleri politikalarda pragmatist bir yaklaşım sergilemeye

başlamıştır. Kültürel ve dinî yatırımlar yerine artık ekonomik yatırımlara daha fazla önem veren Körfez ülkelerinin bölgede özellikle turizm, altyapı, tarım, havacılık ve askerî teknoloji gibi alanlardaki yatırımları artmıştır. Öyle ki söz konusu yatırımlarını artık sadece Müslüman ülkelerde değil, bölgedeki gayrimüslim kimliğiyle tanınan ülkelerde de yapmaktadırlar.⁹⁷ Örneğin, Sırbistan hava yolu şirketi *Air Serbia*'nın %49'una sahip olan Birleşik Arap Emirlikleri, aynı zamanda başkent Belgrad'da 3,5 milyar avro tutarındaki "Rıhtım Belgrad" (*Belgrade Waterfront*) projesini de inşa etmektedir.⁹⁸

SONUÇ

➤ Stratejik önemi yadsınamaz olan Balkanlar bölgesinde yaşanan güncel krizlerin ele alındığı bu raporda, tüm bölge ülkelerinin karşı karşıya kaldığı ortak siyasi, sosyal ve ekonomik sorunların yanı sıra ülkelere has ve ülkeler arası krizler de incelenmiştir.

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Yugoslavya'nın dağılma süreci başlamış ve bölge ülkeleri 1990'lı yılları savaş ve katliamlarla geçirmiştir. Söz konusu savaşların sona ermesi adına atılan adımlar ise krizlere yol açan anlaşmazlıkları çözmekten ziyade dondurmuştur. Buzu her geçen gün çözülmeye devam eden söz konusu sorunlar, aynı zamanda bölgede başka sorunlara da davetiye çıkartmaktadır. Bosna-Hersek'te Dayton Anlaşması üzerine inşa edilen siyasi sistem(-sizlik), ülkenin istikrarsız bir yapıya sahip olmasıyla sonuçlanmıştır.

Kosova ise bağımsızlığını 2008 yılında ilan etmiş olsa da devletleşme sürecinde hâlen ciddi sorunlar yaşamaktadır. Kosova'nın

bağımsızlığını tanımayan Sırbistan, üçüncü ülkelerin de bu yönde hareket etmesi için aktif bir politika izlemektedir. İki ülke arasındaki sorunların aşılmasında nihai barışa ulaşılması için daha uzun bir yol olduğu kesindir.

Yunanistan ile arasında çeyrek asırdır süregiden isim sorununun çözüme kavuşması adına, büyük bir fedakârlık gösterip ismini değiştiren (Kuzey) Makedonya ise, aldığı bu radikal karara karşılık olarak hâlen belli başlı kazanımları elde edebilmiş değildir.

Batı'nın medeniyet beşiği olarak gördüğü Yunanistan'da ise Batı Trakya Türkleri ve Çamerya Arnavutları başta olmak üzere, ülkeyi bir geçiş noktası olarak kullanan binlerce mültecinin insan hakları yok sayılmaktadır.

Bölge ülkelerinde yaşanan sorunlar, insanların gelecek hakkındaki ümitsiz olmalarına, ülkelerini terk edip refah seviyesi daha yüksek yerlere göç etmelerine neden olmaktadır. Özellikle yüksek eğitim

almış bireylerin göç etmesi, gelecekte bölgenin kalkınması için gerekli olan kalifiye kadroların eksiliğini ortaya çıkaracaktır. Göçün yanı sıra doğurganlık oranlarının da oldukça düşük seviyelerde seyretmesi, bölge halklarının nüfuslarının azalmasına neden olmaktadır.

Balkanlar'ın küresel güçlerin rekabet alanlarından biri olması ise, bir diğer sorun kaynağıdır. Çoğu zaman stratejik çıkarları sebebiyle bölge ülkelerinde krizlerin başlamasına neden olan söz konusu aktörler, akabinde kurtarıcı rolüyle sahaya çıkıp sorunların aşılması adına öncülük etmeye çalışmaktadır.

Son dönemlerde bölgede yeniden aktif bir politika izlemeye başlayan ABD ve AB; rakip olarak gördükleri Rusya, Çin ve Türkiye gibi aktörlerin bölge ülkeleri üzerindeki etkisini azaltmaya çalışmaktadır. Rusya, bölge ülkelerinin NATO üyesi olmaması için bölgesel krizleri canlı

tutmaya çalışırken, Çin ise ürettiği ürünlerin Avrupa pazarlarına ulaşması adına başlattığı Yeni İpek Yolu projesi kapsamında Balkan ülkelere yatırımlara ağırlık vermektedir.

Türkiye, bölgede geçmiş asırlarda inşa ettiği köprüleri nasıl restore ediyorsa, aynı şekilde bölge halkları arasındaki köprüleri de yeniden inşa etmelidir. Zira sorunların aşılmasında bölgedeki çoğu toplumla din, kültür veya soy açısından ortak paydaya sahip başka bir aktör bulunmamaktadır. Bunun avantajını elinde bulunduran Türkiye, daha önce de yaptığı gibi, sorunların aşılması için taraflar arasında arabuluculuk görevi üstlenmelidir.

Yerel, bölgesel veya küresel aktörlerin tümü, bölgedeki istikrarın korunması adına hareket etmelidir. Aksi takdirde bölgede yakın bir tarihte yaşanan faciaların tekrarlanması işten bile değildir.

SONNOTLAR

- ¹ Halil İnalıcık, "Türkler ve Balkanlar", *BAL-TAM Türklük Bilgisi*, Prizren, 2005, s. 23.
- ² Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Bozidar Jezernik, *Vahşi Avrupa-Batı'da Balkan İmaji*, İstanbul: Küre Yayınları, 2006.
- ³ Todorova Maria, *Balkanları Tahayyül Etmek*, Dilek Şendil (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2013, s. 17.
- ⁴ "Bulgaristan'dan Fransa'ya protesto notası", *Kırcaali Haber*, 04.11.2019, https://www.kircaalihaber.com/?pid=3&id_news=23957 (08.11.2019).
- ⁵ Nadire Filiz İrge, "Büyük Güçlerin Mücadele ve Rekabet Alanı Balkanlar Jeopolitiğinin Önemi, Balkanlarda Etnik Milliyetçilik ve Türkiye'nin Dış Politikası Açısından Bir Analiz", *Yeni Türkiye Dergisi*, 2015, S. 70, c. V, s. 5822-5823.
- ⁶ Murat Keskin, "Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Balkan İlişkileri Kapsamında Türk Dış Yatırımlarının İncelenmesi; Fırsatlar ve Tehditler", *Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi*, Ankara, T.C. Başbakanlık, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2013, s. 31-38.
- ⁷ Kemal Karpat, "Balkanlar", TDV İslâm Ansiklopedisi, *Ankara: TDV Yayınları*, 1992, 5: 28.
- ⁸ Barbara Jelavich, *Balkanlar Tarihi 18. ve 19. Yüzyıllar*, İhsan Durdu, Gülçin Tunalı, Haşim Koç (Çev.), c. 1, İstanbul: Küre Yayınları, 2016, s. 14.
- ⁹ Jelavich, s. 33-34.
- ¹⁰ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, 1980-2001, c. 2, Baskı 12, İstanbul: İletişim Yayınları, 201, s. 168.
- ¹¹ Yahya Kemal Taştan, "Balkanlarda Ulusçuluk Hareketleri", *Balkanlar El Kitabı*, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), c. 1: Tarih, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 427-428.
- ¹² Karpat, "Balkanlar", s. 30.
- ¹³ Muhammed Aruçi, "Yugoslavya", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/yugoslavya> (30.10.2019).
- ¹⁴ Mustafa Türkeş, "Yugoslavya Devletinin Kuruluşu ve Krallık Dönemi", *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), c. 2, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 17-18.
- ¹⁵ Necmettin Alkan, "Yugoslavya'nın Dağılması", *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), c. 2, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 36.
- ¹⁶ Aruçi, "Yugoslavya".
- ¹⁷ Şecaettin Koka, "Sosyalist Yugoslavya Dönemi", *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), c. 2, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 25.
- ¹⁸ Nurcan Özgür, "Krallık Döneminde Arnavutluk", *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), c. 2, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 359.
- ¹⁹ Mustafa L. Bilge, "Arnavutluk", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/arnavutluk> (30.10.2019).
- ²⁰ Alpaslan Işıklı, *Kuramlar Boyunca Özyönetim ve Yugoslavya Deneyi*, İstanbul: Alan Yayıncılık, 1980, s. 100-101.
- ²¹ Aruçi, "Yugoslavya".
- ²² Işıklı, s. 100-101.
- ²³ Volkan Tatar ve Nuri G. Toprak, "Eski Yugoslavya'nın Bölünmesinde İçsel Dinamiklerin Etkisi", *İzmir Üniversitesi Uluslararası Bölgesel ve Küresel Dinamikler Konferansı*, 2011, s. 109-119.
- ²⁴ Elona Rusi-Karacalarlı, "Arnavutluk", *Çağdaş Balkan Siyaseti*, Murat N. Arman ve Nazif Mandacı (Ed.), Ankara: Gazi Kitabevi, 2012, s. 63-65.

- ²⁵ Bilge, "Arnavutluk".
- ²⁶ Rusi-Karacalarlı, "Arnavutluk", s. 65.
- ²⁷ İrfan K. Ülger, "Kosova'nın Bağımsızlığının Self Determinasyon Çerçevesinde Analizi", KOSBED, 31, 2016, s. 41.
- ²⁸ Dayton Anlaşması'nın tam metni için bk. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf
- ²⁹ Erhan Türbedar, "Kosova Sorunu", *Balkanlar El Kitabı: Çağdaş Balkanlar*, Bilgehan A. Gökdağ ve Osman Karatay (Ed.), c. 2, Ankara: Akçağ Yayınları, 2013, s. 359.
- ³⁰ Ohrid Çerçeve Anlaşması'nın tam metni için bk. <http://www.ucd.ie/ibis/filestore/Ohrid%20Framework%20Agreement.pdf>
- ³¹ Ülger, "Kosova'nın Bağımsızlığının...", s. 42.
- ³² Nedim Emin, *Arnavutluk Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, 39, 2014, s. 18.
- ³³ Christopher Jarvis, "The Rise and Fall of the Pyramid Schemes in Albania", IMF Working Paper 99/98, 1999, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2000/03/jarvis.htm> (31.10.2019).
- ³⁴ Sokol Brahaj, "Arnavutluk'ta Demokratikleşme Süreci ve Avrupa Birliği'nin Yapıcı Etkileri", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s. 25.
- ³⁵ Albanian Telegraphic Agency (ATA) [1], 97-03-21, <http://www.hri.org/news/balkans/ata/1997/97-03-21.ata.html#11> (31.10.2019)
- ³⁶ Rusi-Karacalarlı, "Arnavutluk", s. 72.
- ³⁷ Republika Srbija Republički zavod za statistiku, <http://data.stat.gov.rs/Home/Result/3102010403?languageCode=sr-Latn>, (04.11.2019).
- ³⁸ Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, "Popis Stanovništva, Domaćinstava i Stanova u Bosni i Hercegovini, 2013, *Rezultati Popisa*, s. 54-68, http://www.popis.gov.ba/popis2013/doc/RezultatiPopisa_BS.pdf (04.11.2019).
- ³⁹ Državni zavod za statistiku Republike Hrvatske, Popis stanovništva, kućanstava i stanova 2011, Stanovništvo prema državljansvu, narodnosti, vjeri i materniskom jeziku, 2013, s. 12-14, https://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2012/SI-1469.pdf (04.11.2019).
- ⁴⁰ Crna Gora Zavod za Statistiku, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011, godine, s. 8-15, [https://www.mons-tat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.mons-tat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf) (04.11.2019).
- ⁴¹ Република Македонија Државен Завод за Статистика, Попис на Населението, Домаќинствата и Становите во Република Македонија, Дефинитивни Податоци, 2002, s. 334, <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/knigaX.pdf> (04.11.2019).
- ⁴² Republika e Shqipërisë Instituti i Statistikave (INSTAT), Censuri i Popullsisë dhe Banesave 2011, s. 71, http://www.instat.gov.al/media/3058/main_results__population_and_housing_census_2011.pdf (04.11.2019).
- ⁴³ Agjencia e Statistikave të Kosovës, Regjistrimi i Popullsisë, Ekonomive Familjare dhe Banesave në Kosovë 2011, Rezultatet Përfundimtare, s. 60-62, <http://ask.rks-gov.net/media/2074/te-dhenat-kryesore.pdf> (04.11.2019).
- ⁴⁴ Hellenic Republic Hellenic Statistical Authority, "2011 Population and Housing Census, Demographic and social characteristics of the Resident Population of Greece according to the 2011 Population - Housing Census revision of 20-3-2014", s. 8, <http://www.statistics.gr/en/statistics/-/publication/SAM03/2011> (04.11.2019).
- ⁴⁵ Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT), <https://ec.europa.eu/eurostat/news/themes-in-the-spotlight/western-balkans-2019> (04.11.2019).
- ⁴⁶ Mehmed Ganiç, Adnan Pajević ve Haris Hojkurić, "Batı Balkan Ülkelerinde Ekonomik İyileşme ve Gelişme için Çatışma Sonrası Sorunlar ve Münasebetler", *Yeni Türkiye Dergisi*, 2015, S. 70, c. I, s. 1159.
- ⁴⁷ World Bank Group, "Rising Uncertainties", *Western Balkans Regular Economic Report*, No. 16 | Fall 2019, s. 66.
- ⁴⁸ Avrupa İstatistik Ofisi (EUROSTAT), "Basic figures on enlargement countries 2019 edition", <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/4031688/9684116/KS-03%E2%80%9119%E2%80%911048-EN-N.pdf/a56e60da-b179-466a-8f7e-f928399be623> (06.11.2019); United Nations Conference On Trade And Development (UNCTAD), *World Investment Report 2019*, s. 219; https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf (06.11.2019). Tüm ülkelerin merkez bankaları ve devlet istatistik kurumlarının yayınladığı verilerden derlenmiştir; Databank, World Development Indicators, The World Bank, <https://databank.worldbank.org/home.aspx> (06.11.2019);

- World Economic Forum (WEF), *The Global Competitiveness Report 2019*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (07.11.2019).
- ⁴⁹ Daha detaylı bilgi için BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı tarafından yayımlanan rapora bakılabilir: United Nations Conference On Trade And Development (UNCTAD), *World Investment Report 2019*, https://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2019_en.pdf.
- ⁵⁰ World Economic Forum (WEF), *The Global Competitiveness Report 2019*, http://www3.weforum.org/docs/WEF_TheGlobalCompetitivenessReport2019.pdf (07.11.2019).
- ⁵¹ World Bank Group, "Doing Business 2019", 16th Edition, https://www.doingbusiness.org/content/dam/doingBusiness/media/Annual-Reports/English/DB2019-report_web-version.pdf (07.11.2019).
- ⁵² Народна Банка Србије, "Страна direktna ulagaња, по земљама, 2010-2018. (BPM6)", https://www.nbs.rs/internet/cirilica/80/platni_bilans.html (09.11.2019).
- ⁵³ Centralna Banka Bosne i Hercegovine, Statistički web portal CBBiH, http://statistika.cbbh.ba/Panorama/advanced_bs_html.htm (09.11.2019).
- ⁵⁴ The Montenegrin Investment Promotion Agency (MIPA) <http://www.mipa.co.me> (09.11.2019)
- ⁵⁵ Banka e Shqipërisë, "Pozicioni i investimeve të huaja direkte" https://www.bankofalbania.org/Statistikat/Statistikat_e_Sektorit_te_Jashtem/Investimet_e_huaja_direkte/Te_dhenat_kryesore_per_Investimet_e_huaja_direkte.html (09.11.2019).
- ⁵⁶ Banka Qendrore e Republikës së Kosovës, Seritë Kohore, <https://bqk-kos.org/?id=55> (09.11.2019).
- ⁵⁷ Народна Банка на Република Македонија, Состојба на директни инвестиции во Република Северна Македонија-по земји, 31.12.2018, <http://www.nbmr.mk/ns-news-article-direktni-investicii---sostojbi.nspk> (09.11.2019).
- ⁵⁸ Tüm ülkelerin merkez bankaları ve devlet istatistik kurumlarının yayımladığı verilerden derlenmiştir; World Integrated Trade Solution (WITS), <https://wits.worldbank.org/countrystats.aspx?lang=en>, (07.11.2019).
- ⁵⁹ Mehmet Uğur Ekinci, *Bosna-Hersek Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, 45, 2014, s. 61.
- ⁶⁰ Kayhan Gül-Almir Terzic, "Dayton Anlaşması ve Bosna Hersek'e giydirdiği 'deli gömleği'", AA, 17.01.2019. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/dayton-anlasmasi-ve-bosna-herseke-giydirdigi-deli-gomlegi/1367340> (28.11.2019).
- ⁶¹ National Democratic Institute (NDI), "Kosovo Public Opinion Survey", March 2019, <https://www.ndi.org/sites/default/files/NDI%20Kosovo%20Public%20Opinion%20Poll%202019.pdf> (04.12.2019).
- ⁶² Sezai Özçelik, "Çatışma Önleme ve Teorisi ve Pratiği: Makedonya ve Birleşmiş Milletler Barış Gücü (UNPREDEP) Örnek Olayı", *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, c. 1, S. 1, Güz 2011, s. 57.
- ⁶³ Александра Јовевска Ѓорѓевиќ, "Анализа на собраниската дебата за Законот за употреба на јазиците", s. 1, <https://ids-cs.org.mk/wp-content/uploads/2019/04/Анализа-на-ЗЈЈ-финална-верзија.pdf> (06.12.2019).
- ⁶⁴ Катерина Блажевска, "Критиките од власта не го топат рејтингот на СЈО" Deutsche Welle, 23.03.2017, <https://www.dw.com/mk/критиките-од-власта-не-го-топат-рејтингот-на-сјо/a-38083123>
- ⁶⁵ Muhammed Aruçi, "Sancak", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/sancak--sirbistan> (10.12.2019).
- ⁶⁶ Boşnak Millî Konseyi resmî web sayfası, "Hakkımızda", <http://www.bnv.org.rs/onama.php> (10.12.2019).
- ⁶⁷ Mehmet Uğur Ekinci, *Sırbistan Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETA Yayınları, 38, 2014, s. 34.
- ⁶⁸ Sulejman Ugljanin'in 27 Kasım 2019'da Yıldız Teknik Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi'nde, "Sancak Bölgesinin Bugünü ve Geleceği" Konferansı'nda yaptığı açıklama.
- ⁶⁹ Fatma Tunç Yaşar, *Batı Trakya Meriç'in Öbür Yakası*, İstanbul: İHH, Gümüş Basımevi, 2007, s. 53-54.
- ⁷⁰ İlyas Molla, "Batı Trakya'da Sistematiği Eğitimsizlik", İNSAMER Analiz, https://insamer.com/tr/bati-trakyada-sistematiği-egitimsizlik_1711.html (19.12.2019).
- ⁷¹ Molla, "Batı Trakya'da..."
- ⁷² Mehmet Hatipoğlu, "Yunanistan'da seçilmiş müftüye hapis cezası", AA, 06.11.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/yunanistanda-secilmis-muftuye-hapis-cezası/1637527> (17.12.2019).
- ⁷³ "Batı Trakya Türklerine yönelik baskılar artarak devam ediyor", *Millet Gazetesi*,

- 07.11.2019, <http://milletgazetesi.gr/view.php?id=14794> (17.12.2019).
- ⁷⁴ "Millet'e 220.000 euroluk tazminat davası açıldı", *Millet Gazetesi*, 13.11.2019, <http://milletgazetesi.gr/view.php?id=14853> (17.12.2019).
- ⁷⁵ "İskeçe, Yunanistan'ın en fakir bölgesi oldu", *Azınlıkça*, 21.01.2019, <https://www.azinlikca.net/yunanistan-bati-trakya-haber/item/16874-iskece-yunanistan-in-en-fakir-bolgesi-oldu.html> (17.12.2019).
- ⁷⁶ Murat Hatipoğlu, "Yunanistan'da Tanınmayan Azınlıklar", *Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu, Bilimsel Araştırmalar Serisi*, No. 4, Witten, Haziran 2005, s. 6.
- ⁷⁷ Çiğdem Aydın Koyuncu, "Yunanistan'daki Makedon Azınlık Sorununun Yunan Ulus İnşa Süreci Bağlamında Analizi", *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, c. 16, S. 4, Aralık 2018, s. 377.
- ⁷⁸ Hatipoğlu, "Yunanistan'da Tanınmayan...", s. 9-10.
- ⁷⁹ "Corruption Perceptions Index 2018", Transparency International, <https://www.transparency.org/cpi2018> (10.12.2019).
- ⁸⁰ Regional Cooperation Council, "Balkan Barometer 2019-Public Opinion Survey", Sarajevo 2019, https://www.rcc.int/seeds/files/RCC_BalkanBarometer_PublicOpinion_2019.pdf (10.12.2019).
- ⁸¹ Stefanovic, Krusevac şehrinde yapıyı planladığı konuşma öncesinde, başına vurulan metal çubukla yaralanmıştı.
- ⁸² "Bojkot Izbora Do Daljeg" Održan protest pokreta "Odupri se" u Podgorici", *Blic.rs*, 07.12.2019, <https://www.blic.rs/vesti/svet/bojkot-izbora-do-daljeg-odrzan-protest-pokreta-odupri-se-u-podgorici/7dr1v0e> (09.12.2019).
- ⁸³ Cihad Aliu, "Batı Balkanlar'daki siyasi kriz dalgasının son adresi: Arnavutluk", *AA*, 02.03.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bati-balkanlardaki-siyasi-kriz-dalgasinin-son-adresi-arnavutluk/1407050> (09.12.2019).
- ⁸⁴ "Batı Trakya'da öğrencilerden protesto", *Timebalkan*, 12.09.2019, <http://timebalkan.com/bati-trakyada-ogrencilerden-protesto/> (09.12.2019).
- ⁸⁵ Göç ve Kalkınma Konusunda Global Bilgi Ortaklığı (KNOMAD), <https://www.knomad.org/data/migration/emigration> (11.11.2019).
- ⁸⁶ Мишо Докмановиќ, "Воспоставување На Критериуми За Квалитет Во Општествените Науки Во Функција На Спечување На Одливот На Мозоци Од Република Македонија Документ За Креирање На Политики", с. 14-16.
- ⁸⁶⁷ "Potential Net Migration Index", Gallup, <http://news.gallup.com/migration/interactive.aspx> (11.11.2019).
- ⁸⁸ Westminster Foundation for Democracy, "Youth emigration is damaging Western Balkan economies", <https://www.wfd.org/2019/10/24/youth-emigration-is-damaging-for-western-balkan-economies/> (11.11.2019).
- ⁸⁹ Westminster Foundation for Democracy, "Youth emigration..."
- ⁹⁰ "Avrupa Konseyi'nden Yunanistan'a 'mülteci kampı' eleştirisi", *Deutsche Welle*, 06.11.2018, <https://p.dw.com/p/37iK8> (11.12.2019).
- ⁹¹ Ayhan Mehmet, "Moria'da binlerce düzensiz göçmen zor koşullarda yaşam mücadelesi veriyor", *AA*, 26.11.2019, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/moriada-binlerce-duzensiz-gocmen-zor-kosullarda-yasam-mucadelesi-veriyor/1655650> (11.12.2019).
- ⁹² "Грција: Шест мигранти починаа од СТУД во близина на границата со Турција", *Слободен Печат.мк*, 10.12.2019, <https://www.slobodenpecat.mk/grcija-shest-migranti-pochinaa-od-stud-vo-blizina-na-granicata-so-turcija/> (11.12.2019).
- ⁹³ "Bosna Hersek-Hırvatistan arasında umuda yolculuk", *Timebalkan*, 25.10.2019, <http://timebalkan.com/bosna-hersek-hrvatistan-arasinda-umuda-yolculuk/> (11.12.2019).
- ⁹⁴ "Illegal Push-backs and Border Violence Reports, Balkan Region October 2019", Border Violence Monitoring Network, https://www.borderviolence.eu/wp-content/uploads/October_Report_2019_.pdf (11.12.2019).
- ⁹⁵ Marcus Tanner, "Religion Remains Powerful in Balkans, Survey Shows", *Balkan Insight*, 15.01.2018, <https://balkaninsight.com/2018/01/15/religion-remains-powerful-in-balkans-survey-shows-01-15-2018/> (10.12.2019).
- ⁹⁶ Hasret Çomak, "Balkanlar ve Bosna-Hersek'in Jeopolitiği", *TASAM*, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/3790/balkanlar_ve_bosna-_hersekin_jeopolitigi (19.12.2019).
- ⁹⁷ Konrad Adenauer Stiftung, "The Influence of External Actors in the Western Balkans", KAS, Berlin, 2018, s. 7.
- ⁹⁸ Riad Domazeti, "Birleşik Arap Emirlikleri Balkanlar'da Yeni Bir Aktör Olabilir mi?", *İNSAMER Analiz*, https://insamer.com/tr/birlesik-arap-emirlikleri-balkanlar-da-yeni-bir-aktor-olabilir-mi_1590.html (20.12.2019).

İNSAMER
İHH İNSANI VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
İHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Farklı dinlerin, kültürlerin, küresel güçlerin ve kadim bir geçmişin hayat alanı olan Balkanlar, bugün sınır sorunları, yüksek işsizlik ve düşük ekonomik büyüme oranları, yolsuzluk, beyin göçü ve daha pek çok problemle boğuşmaktadır. Her an yeni bir bölünme yahut birleşmeye gebe olan Balkan coğrafyasını ele alan bu raporda, Kuzey Makedonya, Kosova, Arnavutluk, Sırbistan, Bosna-Hersek, Karadağ, Sancak ve kısmen de Yunanistan'da yaşayan azınlıkların tarihî süreçleri ve demografik özellikleri, ekonomik yapıları ve güncel sorunları incelenecektir. Ayrıca çalışma kapsamında, tarih boyunca sınır ve sinir ucu olan bu bölge üzerindeki uluslararası aktörlerin etkileri de değerlendirilecektir.

www.insamer.com

info@insamer.com

INSAMER

IHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

